
najaar 2014

peil

Conflicten en spanningen

Artprotech international

Drie in één ophangsysteem
Stedelijk

Stedelijk Junior

1. Waterpas stellen
2. Depotontzetting
3. Borging

Vier klassieke beelden/winkel/afbeeldingen afstellen, klokken, flatscreens, LCD schermen etc...

Stedelijk/Mate compleet in koffer

Stedelijk/Mate
Handig hulpmiddel om de onderlinge maat van Stedelijk's op een simpele manier over te brengen op de wanden.

Intern transport

Schilderijtransportwaggen met verschillende functies. Demontabele of vaste uitvoering. In verschillende afmetingen, variabele modellen mogelijk.

Kastebogen met hydraulische dumping bij het kantelen.

Contact: Artprotech international
Postbus 6029, 4000 HA Tel:
Tel: 044-60-40.33 Fax: 044-60.30.33
www.artprotech.nl
info@artprotech.nl

Innosell

Storage & Hangingsystems bv

INNOSELL is sinds vele jaren toeleverancier van musea in Europa en is gespecialiseerd in kwalitatief hoogwaardige producten. Wij onderscheiden hierbij vier productgroepen:

Pack and move

Hieronder valt ons complete assortiment van zuurvrij verpakkingsmateriaal specifiek voor de musea (Museum Art Foam), transportverpakkingen, schilderijkasten, Musetra kratten, pallets en containers.

Store and save

Deze productgroep behelst een diversiteit aan schilderijrekken, kasten, stellingen, ladekasten en verrijdbare installaties voor in het depot om de kunstvoorwerpen verantwoord en veilig te bewaren. In combinatie hiermee kan men in de lades en op de legborden ons MAF schuim toepassen voor extra bescherming van deze kunstvoorwerpen.

Exhibit and share

Onder deze noemer valt ons Koreder Line schilderij ophangsysteem (Takiya) waarbij naast het kwalitatief hoogwaardige en uitgebreide assortiment ook klantspecifieke oplossingen worden aangeboden. Tevens vallen hulpmiddelen en inrichtingen zoals vitrines en tentoonstellingswanden onder deze productgroep.

Protect and preserve

Bij verbouwingen en externe bouwwerkzaamheden leveren wij kennis en producten om kunstwerken te beschermen tegen zich voordoende risicovolle trillingen die schade aan de kunstvoorwerpen veroorzaken.

Museum Quality Products

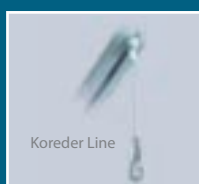
UW COLLECTIE VERDIENT INNOSELL

Leverancier van depotinrichtingen, verpakkingsmateriaal, verpakkingsconcepten en ophangsystemen voor schilderijen.

BETROUWBAAR • KWALITEIT • SERVICE

KOREDER LINE • MAF • MAGISTA

Takiya ophangsystemen voor schilderijen

Magista depotinrichtingen

Magista depotinrichtingen

Tel +31-(0)74-2664466, fax +31-(0)74-2660273,
info@innosell.com, www.innosell.com

- 04 Franklin van der Pols *Oorlog in het museum. Over conflicten tussen musea en hun achterban*
- 06 Liesbeth Tonckens *Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is*
- 08 Girbe Buist *Hoe ga je met conflicten om? Ben je een slak, een leeuw, een teddybeer of een uil?*
- 10 Franklin van der Pols *Zonder wrijving geen glans! Waarom krijgen musea niet de expositie die ze willen?*
- 12 Koeki Claessens Leon Smets *Achter de spiegel*
- 14 Paul Rem *'Royal Showpieces' op Paleis Het Loo. Een tegendraadse inbreuk op een traditionele museumopstelling*
- 16 Clara Mathues *Van taboeonderwerp tot blikopener*
- 17 Alexandra van Steen *Roofkunst in het museum*
- 18 Helen Schretlen *Herkomstonderzoek Museale Verwervingen vanaf 1933*
- 20 André Groeneveld *Herkomstonderzoek collectie Zuiderzeemuseum. Hoe pak je dat aan?*
- 22 Leon Smets *Open en bloot. Hoe veilig zijn beelden in de openbare ruimte?*
- 24 Caecilia Thoen *Wereldberoemde boekenkast achter glas*
- 26 Girbe Buist *Omgaan met boze en agressieve museumbezoekers*
- 28 Pieter van der Gheynst *Museum Night Fever: van koorts ga je niet per se bibberen*
- 30 Ellen Steendam *EMAC – European Museum Advisors Conference München, 6 – 10 juli 2014 'Museum Work – Working for Museums*
- 32 *Internet leeslijst museum en controverses*
- 32 *Bruikleencommissie Peter Sigmond Museumvereniging*
- 34 Colofon Museumconsulenten

Woord

Dit nummer gaat over spanningen en conflicten in musea. Daar praten we wel over met collega's of vertrouwelingen, maar erover schrijven in een blad als Museumpeil ligt wat lastiger. Dat kan worden beschouwd als de vuile was buiten hangen. En inderdaad: soms maak je de problemen alleen maar groter als je moeilijkheden aan de grote klok hangt. Toch heeft de redactie geprobeerd een nummer met dit thema te maken omdat de buitenwacht erg veel kan leren van de beschreven problemen en oplossingen. Museumpeil is een praktijkgericht blad; en gelukkig zijn er nog voldoende musea die elkaar vanuit collegialiteit en zonder honorarium willen helpen met tips en waarschuwingen voor valkuilen.

De artikelen in dit nummer laten allemaal zien dat open communicatie over spanningen en problemen veel goeds kan doen. Dat geldt bijvoorbeeld voor gevoeligheden van vrijwillige museummedewerkers die serieus genomen moeten worden. Maar evenzeer voor het Anne Frankhuis, dat een internationaal museumpubliek consulteert over hoe het de beoogde bescherming achter glas van de beroemde boekenkast zou opvatten. Het Nederlandse beleid van restitutie van 'oorlogskunst' is eveneens een voorbeeld dat laat zien dat transparantie het instituut museum een goede dienst kan bewijzen. Open kaart spelen is vooral ook in de relatie tussen musea en vormgevers een must, zo blijkt wel uit de bijdragen in dit nummer. Want, zoals vormgever Barend Verheijen in dit nummer stelt: 'spanning benoemen en bespreekbaar maken, zorgt

altijd voor een beter resultaat. Zonder wrijving geen glans.'

De artikelen zijn gegroepeerd rond subthema's als spanningen rondom medewerkers en vrijwilligers, problemen rond inhoud en vorm bij presentaties, onderzoek naar collectie met een problematische herkomst, de altijd aanwezige wrijving tussen collectiebehoud, authenticiteit en publieke toegankelijkheid en de omgang met ontevreden of agressief publiek. De lezer kan ook bij zichzelf nagaan of hij bij conflictbeheersing een teddybeer is, of een slak, leeuw dan wel een uil.

De oogst aan artikelen op deze terreinen stemt ons niet ontevreden, hoewel we aan een aantal hot items geen aandacht konden schenken. Toenemende onvrede over onderling museaal bruikleenverkeer bijvoorbeeld, of de steeds groter wordende verschillen van mening over hoe musea zelf denken hun kerntaken te moeten vervullen en de eisen die financierende overheden aan hun functioneren stellen. Terwijl ervaringen daarmee toch zo leerzaam kunnen zijn voor een grotere groep van museummedewerkers. Bij de op handen zijnde besparingen in het Vlaamse museumlandschap kunnen ervaringsgegevens uit Nederland wellicht nuttig zijn.

Deze tekorten geconstateerd zijnde, ligt er toch een bruikbaar nummer, met veel praktische tips. Communiceren over problemen is uiteindelijk het begin van de oplossing ervan.

Jan Sparreboom

Oorlog in het museum

Over conflicten tussen musea en hun achterban

- Franklin van der Pols -
Nationaal Militair Museum

Meer dan 80 Nederlandse oorlogs- en verzetsmusea en herinneringscentra besteden aandacht aan de Tweede Wereldoorlog. Ze willen niet alleen de herinneringen aan de oorlog vastleggen, maar ook de oorlog herdenken en het verleden onderzoeken. Militaire en oorlogsmusea vervullen daarmee naast hun museale rol vaak ook een rol als memoriaal, bezoekers komen er ook om informeel te herdenken. Juist die dubbelrol van museum en memoriaal is de belangrijkste bron voor conflicten tussen deze musea en hun natuurlijke achterban, de veteranen.

HERDENKEN VERSUS ANALYSEREN

Het meest dramatische conflict tussen een museum en oud-strijders was de *Enola Gay*-affaire in het National Air and Space Museum in Washington. Het museum is onderdeel van het Smithsonian, het nationale museum van de Verenigde Staten. Een van de objecten in de collectie was sinds jaar en dag de *Enola Gay*, de B-29 Superfortress waarmee in 1945 de atoombom op Hiroshima was afgeworpen. Dit toestel werd echter niet tentoongesteld. Veteranen vroegen het museum steeds vaker waarom het vliegtuig niet werd getoond. Schaamde men zich soms voor de gebeurtenissen? Uiteindelijk bedacht het museum een expositie over strategisch bombarderen - te openen 50 jaar na het einde van de oorlog - waarvoor de *Enola Gay* kon worden ingezet. Men wilde een tentoonstelling maken die recht deed aan de gevoelens van veteranen, maar die ook bezoekers zou uitnodigen om na te denken over het bombarderen met atoombomben. Maar men

einde van de oorlog: 'Veterans and their families were not looking for analysis, and frankly, we did not give enough thought to the intense feelings such an analysis would evoke.' Kort daarna trad de directeur af.

MUSEUM OF SECULIER HEILIGDOM

Een soortgelijke 'clash' tussen tentoonstellingsmakers en militairen deed zich voor in Canada. In 2007 wilde het Canadian War Museum in Ottawa aandacht besteden aan *The Allied Bomber Offensive*, het strategisch bombarderen van Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Om niet dezelfde fouten te maken als het Smithsonian, werden de veteranen vanaf het begin bij de expositie betrokken. De voorbereiding verliep probleemloos, totdat er in een van de teksten voor de expo werd betwijfeld of het bombarderen wel nuttig was geweest. Twijfel aan een operatie waarbij ongeveer 10.000 Canadezen het leven lieten, was voor de veteranen onaanvaardbaar. Het zou betekenen dat hun kameraden

Voor sommige bezoekers is het zelfs vooral een seculier heiligdom, een plek 'that insists upon understanding that war protects the enjoyment of peace and democracy.' In deze zin zit een belangrijk pijnpunt van de oorlogsgeneratie verborgen. Volgens hen stellen latere generaties oorlog ten onrechte tegenover vrede. Voor de veteranen was de bereidheid om oorlog te voeren, de bereidheid tot zelfopoffering vanzelfsprekend, maar bovenal een basisvoorwaarde voor het behoud van vrede en de democratische rechtstaat.

NEDERLANDSE GEVOELIGHEDEN: EXCES OF OORLOGSMISDRIJF

Niet alleen Amerikaanse en Canadese (oud)militairen zijn pijnlijk getroffen door een al te afstandelijke benadering van hun verleden. Ook in Nederland liggen de voorbeelden voor het oprapen. Zo is er rondom de 'politie acties' in Nederlands-Indië verscheidene keren sprake geweest van wederzijds onbegrip tussen veteranen en burgers.

Na de Japanse capitulatie riepen Indonesische nationalistinnen de onafhankelijke staat Indonesië uit. Dat was de inleiding tot langdurig diplomatiek getouwtrek, waarbij Nederland in de periode juli 1947 tot januari 1949 tweemaal militair meende te moeten ingrijpen. In deze strijd sneuvelden 2500 Nederlanders en 100.000 Indonesiërs. De Nederlanders duiden deze strijd aan met de term 'politie acties', de Indonesische opstandelingen noemden haar een bevrijdingsoorlog.

Toen Lou de Jong, in het kader van zijn officiële rijks geschiedenis van de Tweede Oorlog, in 1988 bezig was met de gebeurtenissen in Nederlands-Indië, zorgde een voortijdig uitgelekte tekst voor grote verontwaardiging en woede. In deze tekst gebruikte De Jong de term oorlogsmisdaden. Veel veteranen voelden zich onheus bejegend. De

'Lang hebben musea in Nederland met een boog om deze problematiek heen gelopen. Maar juist hier liggen kansen.'

wist beide uitgangspunten niet te verenigen. Toen de veteranen de beoogde teksten voor de expositie lazen, voelden ze zich beledigd en vroegen het Congres de tentoonstelling te verbieden. Het museum boog uiteindelijk voor de druk en gelastte de tentoonstelling af. Men gaf toe een fundamentele fout te hebben gemaakt door een historische analyse van het gebruik van atoombomben te combineren met de vijftigste verjaardag van het

voor niets hun leven hadden gegeven. Uiteindelijk lukte het de veteranen om via de Senaat de door hen gewenste tekstwijzigingen af te dwingen.

In zijn analyse van de controversie benadrukt historicus Davis Dean dat het Canadese Oorlogsmuseum niet te vergelijken valt met andere musea. Dit museum is niet alleen een forum, maar ook een tempel. Het is een historisch museum, maar ook een herdenkingsmonument: *a palace of memory*.

- 'Onder vuur', een interactieve film over militaire dilemma's. Wat zou jij doen? -

waardering voor hun inzet in Indië was al miniem en nu dreigden zij ook nog als misdadigers in de hoek te worden gezet. Hun heftige protesten leidde ertoe dat De Jong zijn teksten in overleg met de regering moest aanpassen. Hij schreef dat het 'een onuitvoerbaar taak is om precies aan te geven waar sprake is van een oorlogsmisdrijf en waar van een exces'. Vijfentwintig jaar later zorgde de publicatie van foto's uit de tijd van de politioele acties weer voor veel ophef. Op de foto's, afgedrukt in *de Volkskrant* van 10 juli 2012, zou een mass-executie van Indonesische strijders te zien zijn. De emotionele discussie die naar aanleiding van deze publicatie losbarstte, laat zien hoe gevoelig de beoordeling van militair optreden ook zo'n 65 jaar na dato nog kan zijn.

IN DE SCHOENEN VAN EEN MILITAIR

Lang hebben musea in Nederland met een boog om deze problematiek heen gelopen. Maar juist hier liggen kansen. De geschiedenis van het Legermuseum biedt een voorbeeld van hoe dat zou kunnen. Toen het Legermuseum in 2005 aandacht wilde besteden aan de val van de *veilige* enclave Srebrenica in 1995, waren velen hiertegen. Het afbreukrisico leek groot, want zowel de politiek als het leger had ernstige inschattingfouten gemaakt. Wat viel er na de lijvige onderzoeksrapporten van de Verenigde Naties en het NIOD nog te vertellen? Daar stond tegenover dat een museum dat eerlijk en betrouwbaar wil zijn, ook aan de pijnlijkste gebeurtenis uit de laatste vijftig jaar van de Nederlandse militaire geschiedenis aandacht moet besteden.

Het museum besloot een opstelling te maken waarin bezoekers werden geconfronteerd met dilemma's bij deze vredesmissie en deze opstelling, met de *Enola Gay*-affaire in het achterhoofd, pas in 2006 te openen. De interactieve film *Onder vuur, militaire dilemma's* plaatste de bezoeker steeds

Musea hadden lang een belangrijke maatschappelijke taak, ze moesten de samenleving binden rond een gemeenschappelijke cultuur of een gemeenschappelijk verleden. Ze waren de scholen van de natie. Zo eenvoudig en eenduidig is het niet meer, musea hebben hun gezag en rol van

'De voorbereiding verliep probleemloos, totdat er in een van de teksten voor de expo werd betwijfeld of het bombarderen wel nuttig was geweest.'

voor keuzes, zoals 'Neem ik de gewonde soldaat mee of niet?' Volgens de verstrekte instructies mocht dat niet, maar volgens het internationaal oorlogsrecht is het niet helpen van een gewonde soldaat strafbaar. Het verloop van het verhaal was afhankelijk van de keuzes van de bezoekers, hun keuze bepaalde het verloop van de film. Er waren meer dan twintig verschillende scripts ingebouwd, maar het tragische einde was steeds gelijk: de massamoord op ruim 7000 Bosniërs door Servische soldaten.

Vereenzelviging met een militair, in zijn schoenen te staan en met zijn dilemma's te worden geconfronteerd, bleek voor veel bezoekers een 'eyeopener'. Aan het eind van de film gaven velen aan, dat ze vooraf al een mening hadden over wie schuldig was aan Srebrenica, maar dat ze zich nu realiseerden dat ze te snel en vooral te gemakkelijk hadden geoordeeld.

alwetende docent verloren. Wanneer musea nu maatschappelijk relevant willen zijn, dan zullen ze niet boven maar naast de bezoeker moeten gaan staan: niet oordelen maar informeren. Maar oorlogs- en verzetsmusea zullen zich bewust moeten zijn van hun dubbelrol van memoriaal en museum. De harde lessen uit het buitenland tonen dat er zonder respect voor de inzet van veteranen en verzetsmensen geen ruimte is voor afstandelijke analyses. Eerst betrokkenheid en dan pas wetenschappelijke distantie. Maar de belangrijkste les voor het vermijden van onnodige conflicten met de achterban is eenduidigheid: combineer nooit herdenken en analyseren in één activiteit, zoals bij de *Enola Gay*-tentoonstelling.² •

1 David Dean, *Museums as conflict zones: the Canadian War Museum and Bomber Command* (2009)

2 Zie ook: F. van der Pols & J. Willems: *Voorwaarts Mars, militaire musea in de samenleving* (2013)

Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is

- Liesbeth Tonckens -
Adviseur Gelders Erfgoed

In bijna alle musea werken vrijwilligers. De mate van verantwoordelijkheid en vrijheid van handelen verschilt per type museum. In een groot museum met een betaalde staf is hun rol aanvullend en uitvoerend. In kleinere musea is de afhankelijkheid van de vrijwilligers groter en wordt hun taak evenredig zwaarder. Vooral in de kleinere musea kunnen er spanningen optreden tussen de vrijwilligers en de kleine groep vaste krachten of de vrijwilligers en het (vrijwillige) bestuur. Een recept voor het vermijden van deze spanningen is niet direct te geven, maar het herkennen van de situatie is vaak al het begin van een oplossing.

De titel van dit artikel is ontleend aan de uitspraak van een bestuurslid van een vrijwilligersmuseum. Als museumconsulent wilde ik met hem in gesprek over de kwaliteit van de gidsen die de schoolklassen een rondleiding gaven, dit naar aanleiding van een kritische opmerking van een leerkracht. Mijn ongevraagde advies werd afgewimpeld met de woorden: 'Ach mevrouw, elk vogeltje zingt zoals het gebekt is.' Ik herinner mij niet meer of dit bestuurslid het leuk vond dat de diversiteit en dus kwaliteit van de groep vrijwilligers zo groot was, of dat hij zelf moedeloos had geaccepteerd dat in dit museum de groep vrijwilligers onbestuurbaar was. In elk geval was de leerkracht hier niet mee geholpen. Van het bestuur kon geen impuls tot kwaliteitsverbetering van de educatie verwacht worden.

PIONIEREN EN HET NIEUWE BESTUUR

Wat was er aan de hand in dit museum, waarom stond men niet open voor kwaliteitsverbetering en advies van buitenaf? Veel (vrijwilligers)musea zijn ontstaan vanuit een groep gepassioneerde pioniers, met een grote onderlinge betrokkenheid. Zolang een groep elkaar vindt bij de uitoefening van een hobby zal er weinig spanning optreden. Maar zodra de buitenwereld zich er mee gaat bemoeien in de vorm van leerkrachten die eisen stellen, nieuwe bestuursleden met een ambitie tot vernieuwing of gemeenten die eisen stellen aan de subsidie, wordt de vrijheid aangetast. Met het binnenlaten van de buitenwereld komt het museum in de volgende fase van zijn organisatieontwikkeling, een fase waarin de spanningen sneller kunnen oplopen.

Vaak maakt in deze fase het oude pioniersbestuur plaats voor een nieuw bestuur met een groter extern netwerk en plannen rondom vernieuwing, uitbreiding en ondernemerschap. Ambities van een

- Een succesvolle keuze van het Tempel en Kerkmuseum. Sinds in dit vrijwilligersmuseum de statische rondleiding is vervangen door opdrachten in groepen, komen alle basisscholen uit Elst jaarlijks naar het museum (Foto E. Hoeven) -

(nieuw) bestuur kunnen botsen met de tradities van de oude garde vrijwilligers. De spanningen kunnen hoog oplopen. Van wie is het museum? Van de pioniers die met hun eigen handen het museum hebben neergezet, of van de nieuwe bestuurders die alles zakelijker willen aanpakken? Wie betaalt bepaalt. De winnaar is meestal de partij die zorgt voor de financiële continuïteit. In de meeste gevallen is dat toch het nieuwe bestuur dat extra geld weet te genereren en plannen doorzet voor de vernieuwing van het hele museum.

PIJNLIJKE IJKPUNTEN EN HELDERE AFSPRAKEN

De uitkomst van deze interne strijd is vaak dat een aantal pioniers het bijltje erbij neer gooit en stopt. Zij willen niet werken in een organisatie met meer regels en afspraken en waar de invloed van de buitenwereld duidelijk voelbaar is. Het is heel erg jammer als een vernieuwingsslag op deze manier eindigt. Mensen die jarenlang al hun tijd in het museum hebben gestopt voelen zich er niet langer thuis. Het zijn pijnlijke ijkpunten in de geschiedenis

van een vrijwilligersorganisatie, ook voor de bestuursleden die hun uiterste best doen een financieel gezonde organisatie op te bouwen. Positief punt voor het museum is, dat een ingrijpende verbouwing en het vertrek van een paar oude vrijwilligers vaak ruimte geven aan een nieuwe en jongere groep mensen.

Het museum is een nieuwe fase ingegaan en elk vogeltje mag nog steeds zingen zoals het gebekt is, maar er zijn door het bestuur wel kaders aangegeven waarlangs deze vrijheid loopt. Om nieuwe spanningen te voorkomen is het belangrijk om formelere afspraken vast te leggen over taken en verantwoordelijkheden. Het maken van een vrijwilligersovereenkomst stuit vaak op weerstand bij de oude vrijwilligers, maar het is voor het bestuur onontbeerlijk om afspraken schriftelijk vast te leggen en hier op terug te kunnen vallen in lastige situaties. Een zorgvuldige interne communicatie en het samen vieren van successen klinkt eenvoudig maar zij zijn in een vrijwilligersorganisatie zeer essentieel om de noodzakelijke motivatie en betrokkenheid te behouden en vroegtijdig spanningen te herkennen en op te lossen. Door middel van een goed georganiseerde inspraak en door ambitieuze vrijwilligers ruimte te geven voor eigen verantwoordelijkheid zullen er veel onderhuidse spanningen gekanaliseerd kunnen worden.

UITBETALEN IN DANKBAARHEID

In een middelgroot museum met circa drie voltijd-banen zijn er andere spanningsvelden rondom de inzet van vrijwilligers. De kleine groep professionele krachten maakt het beleid en zet de lijnen uit, daar zijn zij voor aangesteld. Een vrijwilliger die zich afvraagt of een training voor de begeleiders van de schoolklassen wel nodig is, zal te horen krijgen dat dat de hedendaagse norm is waar het museum zich aan wil conformeren.

De kleine groep vaste medewerkers voelt dagelijks het slappe koord waarop zij balanceren. De eisen die aan het museum worden gesteld door financiers en het bestuur zijn vaak hoog, maar het aantal manuren om het voor elkaar te krijgen en de kwaliteit op het gewenste peil te houden is klein. De inzet van de vrijwilligers is noodzakelijk, maar elke vrijwilliger bepaalt zelf hoe ver zijn betrokken-

TIPS OM SPANNINGEN TE VERMIJDEN

- Veel spanningen ontstaan door onduidelijke afspraken en niet uitgesproken verwachtingen. Leg afspraken en procedures vast, zodat iedereen ze kan terugvinden. Doe dit op een manier die past bij de bestaande en gewenste cultuur van de organisatie.
- Maak voor elke medewerker een persoonlijke vrijwilligersovereenkomst. Hierin staan niet alleen de taken beschreven, maar ook zaken waartoe het museum zich verplicht. Bijvoorbeeld: u zorgt zelf voor een vervanger als u verhinderd bent een baliedienst uit te voeren. Het museum zorgt ervoor dat alle medewerkers beschikken over een actuele adressenlijst.
- Zorg voor transparante informatie over de eigen organisatie. Maak de notulen van bestuursvergaderingen, jaarverslagen, financiële overzichten, bezoekersaantallen en andere relevante stukken toegankelijk voor alle medewerkers en nodig mensen uit om mee te praten over belangrijke keuzes.
- Stel een vrijwilligerscoördinator aan. Iemand die makkelijk contact maakt en gevoel heeft voor de sfeer en stemming binnen de organisatie. Zo iemand kan met enige regelmaat met alle medewerkers praten over de taken en de plaats in de organisatie. Verandering of aanpassing van de taken kan aan bod komen, maar ook de nog verborgen talenten die een toegevoegde waarde kunnen hebben voor het museum.
- Vier samen je successen. Het gevoel van onderlinge verbondenheid kan op twee manieren versterkt worden. Ten eerste tijdens de opening van een expositie of evenement, als ten overstaan van stakeholders, media en anderen getoond wordt waar het gehele team toe in staat is. Maar ook de interne feestjes zijn belangrijk, daar is ruimte om na een behaald doel, samen nieuwe plannen te maken en een nieuwe stip op de horizon te zetten waar je samen naar toe wilt werken.
- Meer tips in De Vrijwilligersorganisatie, Gelders Erfgoed, 2008, te downloaden op www.museumconsulenten.nl/uw-museum/personeel-en-organisatie/vrijwilligersbeleid/.

de hoge werkdruk in combinatie met de vrijwilligers die ook nog een andere agenda hebben. De directeur snapt heel goed dat de kleinkinderen of de caravan ook belangrijk zijn, maar: 'Waarom altijd als ik vlak voor een opening van een tentoonstelling sta?' Deze directeur zal verzuchten: 'Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is', maar zal hierbij het liefst het lied horen van de vrijwilliger waarop je altijd een beroep kunt doen.

Als betaalde kracht ben je dankbaar voor elk dagdeel dat iemand vrijwillig in jouw museum komt werken. Met sommige vrijwilligers is dat een dagelijks feest en een gezamenlijk halen van de gestelde doelen, bij anderen is dat soms een kwestie van je verbijten, glimlachen en schouder-

gevoerde beleid. Elke directeur zet een bepaalde bedrijfscultuur neer en bindt daarmee mensen aan zich. Het vertrek van een directeur betekent vaak ook het vertrek van een aantal trouwe vrijwilligers, zij kunnen niet aarden onder de aanpak van een nieuwe directie.

WELK LIED GAAN WE ZINGEN?

In een vrijwilligersmuseum wordt de bedrijfscultuur gemaakt door de chemie tussen de mensen in de groep. Zij bepalen samen het tempo en de richting van de organisatie. Een ambitieus bestuur zal voor een verandering draagvlak moeten vinden bij de groep vrijwilligers. Als niemand zin heeft om deel te nemen aan een cursus rondom het begeleiden van schoolgroepen, dan is het afhankelijk van het leiderschap en de overtuigingskracht van de bestuursleden of deze vernieuwing doorgang zal krijgen.

Maar in het museum met een paar betaalde krachten kan hetzelfde gebeuren. Hebben de vaste krachten het vertrouwen van de vrijwilligers? Worden zij als professional geaccepteerd of is een deel van de groep stiekem aan het muiten? De spanningen komen vaak onverwacht en kunnen soms zeer hoog oplopen. Juist vrijwilligers, ook bestuursleden, willen graag de ruimte krijgen om hun eigen lied te zingen, want daaruit halen zij hun motivatie. Elke organisatie heeft daarom mensen nodig die in staat zijn een fraaie samenzang te maken van het lied van alle medewerkers. Als de samenzang sterk genoeg is, kan een enkele dissonant zo nu en dan helemaal geen kwaad. ●

'Een ambitieus bestuur zal voor een verandering draagvlak moeten vinden bij de groep vrijwilligers.'

heid gaat. Sommigen staan vier dagen per week klaar en dragen net zo veel verantwoordelijkheid als de betaalde krachten. Zij krijgen de ruimte die ze aankunnen, horen bijna volledig bij de staf en accepteren dat zij niet betaald kunnen worden. Andere vrijwilligers vinden het werk in het museum heel leuk, kunnen erg genieten van de waardering over hun inzet, maar hebben ook andere belangen. De spanningen zitten bij deze musea vooral in

klopjes geven.

De output van het museum wordt bepaald door de mate waarin de directeur in staat is om de vrijwilligers aan de organisatie te binden. Regelmatig (functionerings)gesprekken voeren is belangrijk. Aan de ene kant om te weten waar de wensen en capaciteiten liggen en aan de andere kant om het belang van een sterke organisatie te benadrukken waar alle medewerkers zich committeren aan het

Hoe ga je met conflicten om?

Ben je een slak, een leeuw, een teddybeer of een uil?

- Girbe Buist -
redacteur

Hoe ga je om met conflicten in het museum? Bij een ruzie gaat het er niet alleen om je mening over te brengen of je zin te krijgen. De goede werkrelatie staat op het spel, hoe pak je conflicten aan?

Er zijn vier manieren waarop mensen hun conflicten aanpakken. De resultaten zijn zeer verschillend. Je kunt ze straks lezen, maar zoek eerst uit welke van de vier manieren jij het meest toepast. Misschien wil je daarna de manier om met conflicten om te gaan wel veranderen. Denk voor jezelf terug aan een conflictsituatie of een ruzie. Wat was jouw gedrag in dat conflict?

Hieronder vind je een lijst van spreekwoorden en gezegdes, die betrekking hebben op het omgaan met conflicten. Geef van ieder spreekwoord aan hoe nauwkeurig dit jouw gedrag beschrijft in die situatie. Heb je verschillende situaties waarin je ook

verschillend reageert, dan kun je voor deze afzonderlijk aangeven hoe je gedrag eruit ziet.

Je kunt daartoe bij ieder gezegde een cirkeltje zetten om het cijfer van de antwoordmogelijkheid, die je het meest van toepassing vindt op jouw gedrag. Je kunt kiezen uit vier mogelijkheden:

1 punt: ik pak een conflict nooit zo aan

2 punten: ik pak een conflict zelden zo aan

3 punten: soms ga ik wel eens zo met conflicten om

4 punten: ik hanteer conflicten vaak op deze manier

5 punten: dit is precies de manier waarop ik conflicten aanpak.

Vul nu de scores in en kijk op welke conflictstijl je het hoogst scoort:

Vermijden/slak de zegswijzen 5, 6, 12, 15, 17 en 21. Totale score:

Forceren/leeuw de zegswijzen 7, 8, 14, 16, 18, en 22. Totale score:

Sussen/teddybeer de zegswijzen 1, 2, 3, 10, 19 en 23. Totale score:

Oplossen/uil de zegswijzen 4, 9, 11, 13, 20 en 24. Totale score:

VIER CONFLICTSTIJLEN

1. Vermijden: de slak

Als vermijden je conflictstijl is dan ben je een slak. Slakken trekken zich terug binnen de veiligheid van hun schelp, zodra een conflict de kop opsteekt. Ze verdwijnen of zien er zo beledigd uit dat de ander zich beledigd voelt, omdat hij het onderwerp ook maar heeft durven aansnijden. Slakken zijn hulpeloos en voelen zich vaak ongelukkig als ze niet echt hun zin krijgen. Ze worden ook nooit vertrouwelijk met iemand, omdat ze in hun schelp blijven.

Je kiest ervoor om een conflict te vermijden, wanneer je zowel de kwestie als de relatie niet belangrijk vindt. Je reageert niet en gaat de ander uit de weg.

Voordeel: Je steekt er geen energie in. Nadeel: vermijden is geen verstandige strategie, wanneer je privé of zakelijk ook na het conflict met de ander te maken hebt. Het conflict blijft gewoon liggen en kan op ieder willekeurig moment weer opspelen.

2. Forceren: de leeuw

Als je forceert bij een conflict ben je een leeuw. Leeuwen laten zich niet graag met een kluitje in het riet sturen. Als ze iets willen bereiken vinden ze dit zo belangrijk, dat ze koste wat kost doorzetten. Je vindt dat je slechts kunt winnen of verliezen.

Als je verliest voel je je zwak want een mislukking kun je niet verdragen. Bij een conflict zal je alle mogelijke tactieken gebruiken om te winnen, maar

1. De zaak niet op de spits drijven	1	2	3	4	5
2. De gulden middenweg bewandelen	1	2	3	4	5
3. De (lieve) vrede handhaven	1	2	3	4	5
4. Met open vizier strijden	1	2	3	4	5
5. In de doofpot stoppen	1	2	3	4	5
6. Doen alsof je neus bloedt	1	2	3	4	5
7. Het is beter te slaan dan om geslagen te worden	1	2	3	4	5
8. Je poot stijf houden	1	2	3	4	5
9. Er geen doekjes om winden	1	2	3	4	5
10. De gemoederen kalmeren	1	2	3	4	5
11. De koe bij de horens vatten	1	2	3	4	5
12. Je buiten schot houden	1	2	3	4	5
13. Open kaart spelen	1	2	3	4	5
14. Geweld verdrijft je met geweld	1	2	3	4	5
15. Beter gezwegen, dan de mond verbrand	1	2	3	4	5
16. Oog om oog, tand om tand	1	2	3	4	5
17. Het sop is de kool niet waard	1	2	3	4	5
18. Zachte heelmeesters maken stinkende wonden	1	2	3	4	5
19. Je vangt meer vliegen met stroop dan met azijn	1	2	3	4	5
20. Eerlijk duurt het langst	1	2	3	4	5
21. Spreken is zilver, zwijgen is goud	1	2	3	4	5
22. Een brutaal mens heeft de halve wereld	1	2	3	4	5
23. Een zacht woord stilt de toorn	1	2	3	4	5
24. De waarheid komt altijd aan het licht	1	2	3	4	5

je verknaakt daarmee wel de relatie.

Leeuwen zijn trots. Het kan hen niet schelen als mensen hen niet mogen.

Als je de kwestie belangrijker vindt dan de relatie, kies je voor deze strategie. Je zet hiermee je eigen belangen voorop. Je kunt hiervoor kiezen in nood-situaties of om op te komen voor je rechten, bij onderwerpen, die van groot belang zijn (alleen als je zeker weet, dat je gelijk hebt) en om jezelf te beschermen tegen misbruik.

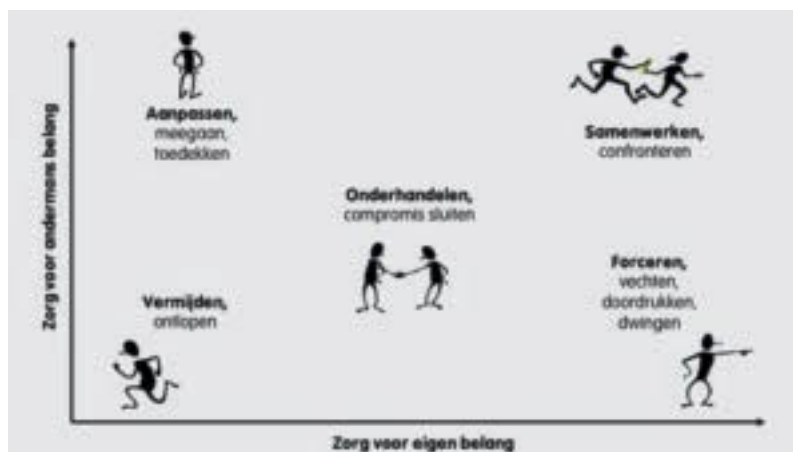
Voordeel: je hebt grote kans om gelijk te krijgen; je houdt vast aan je eigen principes. Nadeel: vechten is geen handige strategie als je later nog wilt samenwerken. Bovendien kun je het alleen doen, als jij degene bent met de meeste machtsmiddelen tot je beschikking.

3. Sussen: de teddybeer

Als je conflicten sust ben je een teddybeer. Teddyberen vinden hun relaties zo belangrijk, dat zij er alles voor over hebben om deze te behouden. Daarom worden zij vaak gebruikt en raken zij gehavend. Als teddybeer kun je er niet tegen dat je niet aardig wordt gevonden en ben je bang dat botsingen pijn veroorzaken. Je gooit olie op de golven en je bent je er niet van bewust dat olie de zeevogels doodt en het strand vervuult.

Je kiest voor deze conflictstijl als je de relatie belangrijker vindt dan de kwestie. Als je je aanpast, zet je je eigen principes even opzij.

Voordeel: je bouwt er sociaal krediet mee op en bewaart er de vrede mee. Nadeel: soms is de aanpassing van je standpunt of positie minder wenselijk: je accepteert dan iets waar je eigenlijk niet achter staat.

4. Oplossen: de uil

Als je conflicten oplost, ben je een uil. Uilen zijn wijze vogels. Ze weten dat het in een relatie alleen goed gaat, als beide partijen tevreden zijn. Als uil los je problemen op door alle geschilpunten onder ogen te zien, hetgeen tijd en moed vergt. Op die manier krijgen beide hun zin en wordt de band hechter tijdens dit proces. Uilen domineren niet en zijn niet afhankelijk, het zijn zeldzame oude vogels. Als je zowel de kwestie als de relatie belangrijk vindt, zoek je door samenwerking een oplossing, die beide partijen dient. Beide partijen laten de eigen belangen los, op zoek naar het gezamenlijk belang. Door goed naar elkaar te luisteren en elkaars opvattingen en de onderliggende belangen te onderzoeken ga je samen op zoek naar een oplossing. Samenwerken is een goede strategie als je leren tot doel hebt of een band wilt kweken. Het kan alleen als de ander er voor open staat: is de andere partij

bezig met vechten, vermijden of aanpassen, dan zal deze strategie niet werken.

Voordeel: het schept een band en kan erg leerzaam zijn. Nadeel: het kost veel tijd.

Veel mensen zijn geneigd om steeds dezelfde conflictstijl te gebruiken. Dat is jammer, want afhankelijk van de situatie kan de ene stijl van conflicthandling gunstiger uitpakken dan de andere.

De ene conflictstijl is niet per definitie beter of slechter dan de andere. Zo kan vermijden handig zijn als de relatie met de tegenpartij kwetsbaar is en het onderwerp van het conflict minder belangrijk is en de andere partij niet gemotiveerd is samen te werken aan een oplossing. Zo zijn er voor alle conflictstijlen situaties te bedenken, waarin deze het handigst is.

Op www.123test.nl en op www.123management.nl is meer te vinden over deze door Thomas en Kilmann beschreven conflictstijlen. ●

WWW.ATENTOALETLIER.BE

Zonder wrijving geen glans!

Waarom krijgen musea niet de expositie die ze willen?

- Barend Verheijen: 'Het probleem met pitches is, dat je alles moet hebben bedacht zonder dat je de klant hebt gesproken' -

Studio Louter bestaat 18 jaar. Ze maken films, interactieve installaties en concepten voor tentoonstellingen. Dit jaar heeft de tentoonstelling *Het geheugenpaleis – met je hoofd in de archieven* van het Nationaal Archief, de Engelse *Museums + Heritage Award for Best International Exhibition 2014* gewonnen. De jury prees *Het geheugenpaleis* vanwege de innovatieve manier van tentoonstellen en het zetten van 'een nieuwe standaard'. Studio Louter ontwikkelde samen met Todd van Hulzen en het Nationaal Archief het concept.

De expositie *Het Geheugenpaleis* is gekozen tot de beste tentoonstelling van 2014. Barend, hoe verklaar je dit succes?

'Het was een zeer uitzonderlijk project. Het Nationaal Archief heeft ruimschoots de tijd genomen, er is vier jaar aan gewerkt. Tevens was er een redelijk budget en kwam de ambitie van het Nationaal Archief overeen met het geld dat ze hadden. Vaak hebben musea meer ambitie dan budget. Verder vonden we elkaar in dat wat we wilden. Ze wilden

Een interview met Barend Verheijen van Studio Louter, over hoe je een geslaagde tentoonstelling maakt. Maar ook over spanningen tussen musea en tentoonstellingsmakers. Waarom krijgen musea soms niet de exposities die ze willen?

een tentoonstelling met elf verhalen waardoor je inzicht krijgt in het archief. Ze hadden ook een groot probleem, want hun collectie spreekt niet onmiddellijk aan. Het zijn vooral documenten: papier met letters. Maar de verhalen die in die papieren besloten liggen zijn voor iedere Nederlander van belang. Het is echt ongelooflijk wat er ligt, van oprichtingsacte van Nederland tot prachtige verhalen in brieven en dagboeken van terugkeerders uit Indië. Maar het blijven stukjes papier. Ze hadden dus een probleem: hoe kunnen we die verhalen overbrengen? We hebben samen een concept bedacht waarin kunstenaars hun interpretatie van de verhalen geven én we tonen tegelijkertijd de stukken. We vertellen de verhalen dus twee maal.'

Hoe hebben jullie de pitch gewonnen?

'We hadden gevraagd om een kennismakingsgesprek. Meestal mag dat niet bij een pitch, maar zij vonden dat prima. Dat heeft een leuke middag opgeleverd, waar ons duidelijk werd wat ze echt wilden, wat hun droom was.'

Waarom was dat gesprek zo belangrijk?

'Het probleem met pitches is, dat je alles moet hebben bedacht zonder dat je de klant hebt gesproken. Meestal worden drie bedrijven uitgenodigd, die allemaal hetzelfde A4-tje krijgen. Vervolgens is het tot de presentatie van de plannen verboden om met het museum te praten, omdat de partijen anders niet meer gelijke informatie zouden hebben. Het museum kiest dan tussen die drie voorstellen. De kans dat je zo precies krijgt wat je wilde hebben is dan heel klein, want we hebben niet met elkaar kunnen praten. Dat is bizar, want aan een gemiddelde pitch werken we met vijf man anderhalve week. We hebben er dan al zoveel energie ingestoken, dat we niet meer opnieuw kunnen beginnen. Ze krijgen dus iets waaraan ze zelf niet hebben meegedacht.'

Gaat het vaak fout bij pitches?

'Ja. We hebben bijvoorbeeld ooit een pitch gewonnen, waarbij het uitgangspunt was een kaskraker te maken. Ze wilden vooraf niet zeggen wat het budget was, ze wilden dat we droomden. We hebben toen een prachtige droom voor ze gecomponeerd. Helaas bleek die onuitvoerbaar toen duidelijk werd wat hun budget was. Exposities met een miljoen bezoekers kosten ongeveer tussen een half en een heel miljoen euro. Zij hadden nog geen tiende van het budget dat nodig was.'

Was je boos?

'Ja, we hebben in eerste instantie besloten het niet te doen en daarna hebben we het toch gedaan. Omdat ze een goede klant zijn.'

Maar hoe heb je dat gedaan? Moest je je plan niet helemaal uitkleden om toch binnen het budget te komen?

'Nee, dat werkt niet, want dan krijg je een slap aftreksel. We hebben geleerd dat je moet schrappen. Dat je scherpe keuzes moet maken, welke elementen wel en welke niet. Ook met weinig geld kun je prachtige dingen maken, maar je ambitie moet gebaseerd zijn op realiteit. Je kan heel veel doen voor 10.000 euro, als je uitgaat van de vraag: wat kan ik doen voor dat bedrag? Je kunt dan één perfect statement maken, maar geen twintig.'

Als museum kun je dus beter je budget vooraf aangeven?

'Musea zeggen nu vaak: dit is wat we willen. Ze kiezen daarna voor de goedkoopste aanbieder. Ik denk dat je meer waar voor je geld krijgt, als je vooraf bekend maakt wat je budget is. Bij de pitch kan je dan vergelijken wie bereid is daar het meest voor te doen.'

Zijn er nog andere belemmeringen voor een goed resultaat?

'Wat we vaak lastig vinden, vooral bij het maken van interactieve media, is dat de opdrachtgever meer over het eindresultaat nagedacht heeft dan over het waarom. Ze geven aan dat de startknop linksonder moet zitten en de indeling van het schermje zus en zo moet zijn. Men denkt teveel over hoe het eruit moet zien. Maar wat leert de bezoeker? Voor ons is het doel belangrijk, wat wil je ermee bereiken?'

Musea denken dus zelf teveel na over het eindproduct?

'Ja, terwijl ze daar juist een specialistisch bedrijf voor inhuren. Een paar musea doen het anders. Die bellen ons op en zeggen: We willen hier en hier informatie over geven, dat kan met een schermje of anders. Wat denken jullie dat het beste is? Ook bij tentoonstellingen speelt dit probleem. Vaak is men alvast begonnen de expositie uit te tekenen, maar dat is een vak apart. Musea zien hun probleem vaak goed, maar gaan vervolgens te gedetailleerd op de oplossing in. Dan komt de ingehuurde specialist, die niets anders doet dan oplossingen bedenken. Dus zal hij vanuit zijn expertise vaak een betere oplossing bedenken.'

Hoe reageren musea als je dit probleem benoemt?

'Wij worden gezien als lastige mensen. Het is niet leuk om te horen, dat wat je hebt bedacht misschien niet de beste oplossing is.'

Waarom doe je het dan toch?

'Omdat wij worden afgerekend op het resultaat. Verder is de oplossing die een museum heeft bedacht, vaak veel duurder dan de oplossing die wij bedenken. Het geldt dat je daarmee uitspaart, kun je dan steken in iets dat echt gaaf is. We willen gewoon het best haalbare bereiken.'

- Het Geheugenpaleis, beste expositie van 2014. Foto Anne Reitsma -

Wat is de ideale rolverdeling tussen museum en opdrachtnemer?

'Dat is een vraag waar we al lang mee bezig zijn. Het gaat vaak fout en dan vermors je tijd en geld. Je gaat er bijvoorbeeld stilzwijgend vanuit dat de conservatoren de inhoud zullen verzorgen, maar dat blijkt niet altijd zo te zijn. We hebben nu schema's waarin we aangeven wie wat doet. Wat doet de klant, wat doen wij en wat doen we samen? Ook een aanspreekpunt is van belang. We hebben veel enthousiaste musea waar iedereen zich leidinggevende bevoegdheden toekent. De conservator, de projectmanager en de directeur gaan je dan allemaal tegelijk aansturen. Ideaal is als we te maken hebben met een klein team, drie man met een duidelijke leidinggevende, één iemand die mag beslissen. Een klein team dat je veel ziet. Niet te veel mailen, want dat is alleen maar ruis. Het liefst starten we met een kick off, waarin we samen op zoek gaan naar de kern van het probleem en de contouren van de oplossing.'

Wanneer ben je tevreden met het resultaat?

'Waar we veel aandacht aan besteden is de *definition of done*, wanneer is iets af? Wanneer zijn we samen tevreden? Veel klanten willen alsmaar meer. Dat is logisch, maar voor ons een risico. We bespreken nu vooraf, wanneer iets af is. Wat

houdt tevreden zijn in? Je hebt een droom. Die droom moet je benoemen en zo concreet mogelijk maken. Bijvoorbeeld, dat je wilt dat het een onvergetelijke expo wordt. Wat is onvergetelijk? In een heel vroeg stadium probeer je dat samen te benoemen. Het hoogst haalbare voor een museum is, dat je achteraf zegt, wat was dat fantastisch! Dat betekent dat je een emotie hebt gevoeld, anders had je het woord fantastisch nooit gebruikt. Die emotie zoeken en doseren is de kern van een goede expositie. Het is als muziek, er moet ritme in zitten en afwisseling. Er moet een opbouw inzitten, die leidt tot een hoogtepunt. En een expo moet iets herkenbaars hebben, een melodie die steeds terugkeert.'

Heb je ooit een geslaagde tentoonstelling gemaakt zonder spanningen?

'Als je samen een droom wilt realiseren, zal er soms spanning en wrijving zijn. Spanning die niet goed wordt opgepakt, leidt tot een conflict. Maar spanning benoemen en bespreekbaar maken, zorgt altijd voor een beter resultaat. Zonder wrijving geen glans.'

Franklin van der Pols
redacteur Museumpeil

Wij zijn gespecialiseerd in het leveren en het op maat snijden van ontspiegeld en UV werend Mirogard glas. Ook hebben wij jarenlange ervaring van het maken van klimaat boxen voor schilderijen, en op maat gemaakte vitrines.

Loosduinsekade 175_2571 BW 's-Gravenhage_Tel: 070-3603927
info@vd-vlugt.nl_www.glashandel-vandervlugt.nl

Achter de spiegel

- Vanackere: 'Het is dus niet zo dat het goedkoopste voorstel het automatisch haalt.' -

Luc Vanackere is sinds 2004 directeur van het kasteel van Gaasbeek met een onderbreking van negen maanden als directeur van het Museum voor Schone Kunsten te Gent. Het kasteel is gelegen in het groene Pajottenland, een 10 km van Brussel. Luc Vanackere is overtuigd van de maatschappelijke relevantie van erfgoed en musea en heeft dan ook een duidelijke visie over hoe hij die wil invullen. Dit komt tot uiting in de manier waarop hij zijn tentoonstellingsprojecten realiseert en hoe hij in de samenwerking met vormgevers steeds rekening houdt met het publiek dat hij beoogt. Deze heel persoonlijke zienswijze nodigt niet alleen uit tot reflectie maar bevat ook een aantal nuttige raadgevingen. Dit interview werd afgenomen naar aanleiding van de spraakmakende tentoonstelling *'Once upon a castle. Ontsluier mijn geheim'* gerealiseerd door het Britse theatergezelschap en kunstenaarscollectief WildWorks.

Wat is volgens jou essentieel in het werken met externe vormgevers om een goed resultaat te krijgen?

'Eerst en vooral moet het museum, de opdrachtgever, zijn huiswerk maken. Het dient een duidelijke visie te ontwikkelen, vertrekkend vanuit zijn eigen identiteit, die het natuurlijk eerst grondig moet kennen. Dat gaat gepaard met een voortdurende,

Hoe je omgaat met vormgevers zal in belangrijke mate bepalen of je de tentoonstelling krijgt die je voor ogen hebt. Luc Vanackere, directeur van het kasteel van Gaasbeek, heeft zijn persoonlijke kijk op werken met externe vormgevers, maar ook op het spanningsveld tussen het museum en zijn publiek en op de relatie museum/erfgoed en podiumkunsten.

kritische zelfbevraging: waaruit putten wij ons bestaansrecht, wat maakt ons relevant, hoe bewegen wij ons in een omgeving die snel evolueert en gekenmerkt wordt door publieksgroepen met uiteenlopende referentiekaders?

Vervolgens is een stevig uitgewerkt tentoonstellingsconcept essentieel. Een script dat met haken en ogen aan elkaar hangt kan geen goed resultaat opleveren. Pas dan kan het overleg met de vormgevers beginnen. Hierbij is het belangrijk dat de beoogde atmosfeer en de complexiteit en gelaagdheid van zowel de beoogde boodschap als de ruimtelijke omgeving waarin die vorm zal krijgen tot in de details worden meegegeven. Het communiceren hiervan heeft voor een stuk ook een spiritueel of filosofisch karakter en vergt heel wat empathie. Bij de briefing vind ik dat haast belangrijker dan alle praktische details van de tentoonstelling.

Duidelijke afspraken over 'wie doet wat' en vooropgestelde deadlines (een retroplanning is daarbij een handig hulpmiddel) zijn cruciale ingrediënten voor een goed resultaat. Tijdens het hele proces blijft de opdrachtgever erg betrokken en treedt hij eerder coachend dan controlerend op. Er ontstaat een

de scenograaf van bij het begin, nog voor er een duidelijk scenario ontwikkeld is, te betrekken in het proces. Ik heb zo nog niet gewerkt maar kan me voorstellen dat dit ook een boeiende werkwijze kan zijn.'

Komt elk type van vormgever in aanmerking?

'We beschouwen het kasteel van Gaasbeek als een erfgoedlaboratorium waarin zorg en durf samengaan. Waar de bezoeker kan ontdekken dat erfgoed geen retrospectief gegeven hoeft te zijn, maar iets dat met ons, hier, nu, vandaag en morgen te maken heeft.

Met onze tentoonstellingen willen we de bezoeker raken in zijn hart en in zijn hoofd. We zetten daarbij sterk in op de rechter hersenhelft, op het 'begrijpen van emoties'. We willen de bezoeker uit zijn comfortzone halen en hem doen reflecteren over zijn eigen identiteit en bestaan. Het kasteel en zijn voormalige bewoners fungeren daarbij als een soort spiegel, waarin je steeds weer jezelf tegenkomt.

Het is uitermate belangrijk dat de vormgevers zich verbonden voelen met de geest van de plek, de *genius loci* zoals het Latijn het zo mooi zegt, en dat ze vanuit dat aanvoelen vertrekken om hun

'Wij zijn geen lege, witte doos, zodat er voor elke ruimte hier in huis een delicate evenwichtsoefening gemaakt moet worden.'

continue wisselwerking tussen de verschillende partijen en alles verloopt in een sfeer van openheid en wederzijds respect voor eenieders specialiteit. In deze manier van werken is diegene die het hele proces aanstuurt, of het nu de directeur, conservator of de ploeg is, wel heel bepalend.

Dit neemt niet weg dat het ook mogelijk is om

concept te ontwikkelen en te vertalen naar een publiek.

Het kasteel is voor het project dat hier momenteel loopt (*Once upon a Castle*) een soort filmland-schap geworden waarin theatertechnieken worden toegepast. Dat is het resultaat van een samenwerking met een multidisciplinair team: een

- WildWorks: het huis van Egmond. Lamoraal, graaf van Egmond bewoonde dit kasteel samen met Sabine van Beieren en hun elf kinderen. Hij werd in 1568 onthoofd. Foto Franklin van der Pols -

25-tal specialisten: regie, scenografie, licht, geluid, kostuums, installaties etcetera. Wij hebben hiervoor onze eigen grenzen en methodes grondig verlegd. Ik vind trouwens dat musea en erfgoedsites erg veel kunnen leren van hun collega's uit de podiumkunsten: hoe zij een patrimonium 'hertalen', speuren naar nieuwe betekenislagen en het publiek centraal plaatsen.'

Hoe selecteer je een vormgever?

'Dit verloopt bij ons volgens de door de wet op de overheidsopdrachten vastgelegde procedure van aanbesteding waarbij we meestal opteren voor een onderhandelingsprocedure zonder bekendmaking. Daarvoor moet je wel onder de grens van 85.000 euro blijven. Dit vermijdt een ingewikkeld en tijdrovend administratief traject en, belangrijker, het laat ruimte voor onderhandelen. In het begin

ga je door een fase waarin je vooral wil weten wat de nichemarkt van de tentoonstellingsbouwers te bieden heeft. Na verloop van tijd weet je wel met wie je in zee wil, het is voor een stuk een *trial-and-error* gegeven.

Na een zeer uitgebreide briefing over onze erfgoed-site en de concrete inhoud van tentoonstelling of project, vragen we de kandidaten een vrij gedetailleerd uitgewerkt ontwerp. Het parcours, d.w.z. hoe je als bezoeker doorheen de tentoonstelling loopt, bepalen we meestal zelf, omdat de structuur van ons gebouw hierin een dominante factor vormt. (Enkel voor het project dat hier nu loopt, lieten we de kunstenaars op dat vlak vrij spel.) Op basis van de kwaliteit van dit ontwerp en de kwaliteit van het team gebeurt de finale selectie. Het offertebedrag komt in deze 'weging' niet op de eerste plaats. Het

is dus niet zo dat het goedkoopste voorstel het automatisch haalt.'

Ben je ooit ontgoocheld geweest over het resultaat?

'Ja, en de reden was telkens dat de vormgever onvoldoende inlevingsvermogen kon opbrengen en vooral zijn ontwerp wilde doorduwen. Met als gevolg dat de scenografie een soort *Fremdkörper* binnen onze historische interieurs ging vormen. Wij zijn geen lege, witte doos, zodat er voor elke ruimte hier in huis een delicate evenwichtsoefening gemaakt moet worden. Als tentoonstellingsbouwer moet je daar op een erg subtiele manier mee omspringen.'

In welke mate speelt het publiek een rol in de realisatie van een tentoonstelling?

'Het beoogde publiek is cruciaal. Tot voor een jaar of tien was ons publiek eerder conservatief, lokaal en Brussels. Er kwamen wel internationale toeristen, maar hun aandeel was eerder bescheiden. Het kasteel had toen nog geen publieksbemiddelings- of doelgroepenbeleid.

Doorheen de jaren is daar verandering in gekomen. Ik denk dat je je publiek voor een deel opvoedt, of alleszins een gewijzigd verwachtingspatroon kan creëren. Wij bereiken met onze projecten een erg breed spectrum: liefhebbers van hedendaagse kunst, hoger opgeleiden, gezinnen met kinderen, mensen uit de grote steden en trendsetters. We zetten ook sterk in op herhaalbezoek.

Erg fijn vind ik het ook dat we door onze holistische aanpak en het feit dat we inspelen op emoties en beleving, perfect kunnen aansluiten bij de leefwereld van kinderen. Van hun eerlijke en instinctieve reacties kunnen we veel leren.

Interessant is ook de vaststelling dat Amerikanen en mensen met een Angelsaksische achtergrond erg enthousiast reageren op wat ze hier te zien krijgen. Fransen daarentegen hebben het er vaak moeilijk mee, en reageren soms zelf agressief. Tijdens de voorbije tien jaar hebben we ons publiek zien verdubbelen, maar naar Nederlandse normen blijven we met een jaarlijks bezoekersaantal van om en bij de 50.000 nog een erg bescheiden speler. Deze evolutie bewijst dat een programmatie van een museum of erfgoedsite wel degelijk een impact heeft op zijn publiek en nieuwe doelgroepen kan bereiken.'

Samenvattend: Hoe zou je in één zin de ideale relatie tussen opdrachtgever en vormgever beschrijven?

'Een spanningsveld, een spel van geven en nemen, een leerproces waarin betrokkenheid, openheid, dialoog, respect en vertrouwen de sleutelwoorden zijn die creativiteit en inventiviteit toelaten om tot een verrijkend resultaat te komen.'

Koeki Claessens, *redacteur Museumpeil*
Leon Smets, *redacteur Museumpeil*

‘Royal Showpieces’ op Paleis Het Loo

Een tegendraadse inbreuk op een traditionele museumopstelling

- Paul Rem -
Conservator Paleis het Loo

Op de eerste dag van de lente in 2014 opende op Paleis Het Loo de presentatie ‘Royal Showpieces. Een Koninklijke ontmoeting met Dutch Design’. Vijf historische vertrekken werden ingericht met objecten van hedendaagse topontwerpers. Pikte het traditionele Oranjeminnende publiek deze ‘paleiscoup’?

- Paleis Het Loo, ‘Dancing till Midnight’ in de Audiëntiezaal. Menno Mulder Photography. -

EEN EERBIEDWAARDIG MUSEUM

Paleis Het Loo mag dan het vanouds geliefde jachtslot en zomerpaleis van de stadhouders, koningen en koninginnen uit het Huis Oranje-Nassau zijn, Het Loo als museum is vooral een product van de jaren '70 van de vorige eeuw. In 1984 opende koningin Beatrix, na een groot-scheepse restauratie, het paleis van haar jeugd voor de bezoekers. Het verschil met vroeger kon niet groter zijn. Van Wilhelmina's 'Witte Loo' was weinig meer over, want tien jaar eerder was de beslissing genomen terug te keren naar de glorie van de eerste bewoningsperiode door Koning-Stadhouder Willem III en koningin Mary II Stuart.

In de zijvleugels worden sindsdien in wisselende opstellingen de museale collecties ondergebracht: serviezen, klokken, zilver, glas, portretten en het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden. De Westvleugel biedt sinds de opening plaats aan wisseltentoonstellingen. In het paleis zelf maken de bezoekers steeds weer op dezelfde wijze kennis met het interieur. Er is één route die langs de vensters loopt en die wordt aangegeven door een loper. Een beproefd model waar tijdens de restauratie door de commissie van inrichting lang over is nagedacht. Op deze manier loopt niemand de kans een ruimte te missen en de beleving van de ruimte is maximaal. Alle omstreeks veertig ingerichte

vertrekken geven een beeld van de bewoning door de opeenvolgende Oranjes vanaf de bouwheer, Koning-Stadhouder Willem III. Paleis Het Loo, uniek in zijn soort, heeft altijd een vaste groep liefhebbers getrokken. Publiek dat herhaalbezoeken ondernam om steeds weer te genieten van de stille pracht van Het Loo, zijn gedekte tafels in de kerstperiode of de, door de eigen bloemisten, constant ververste historische bloemarrangementen.

NIEUWE INZICHTEN, NIEUW PUBLIEK

Op Het Loo wanen vele bezoekers zich in een sprookjeswereld, getuige de reacties in het gastenboek. Bij zijn aantreden als directeur in 2012, daagde bij Michel van Maarseveen al snel het vermoeden dat er méér publiek en ook, naast de traditionele bezoeker, ánder publiek kon worden aangetrokken. Jong publiek vooral ook. Want houden jonge en aanstormende ontwerpers zich echt alleen maar op in het westen van het land? Als Paleis Het Loo dat ‘vat’ is van vorstelijke ornamentiek en betekenisvolle symboliek dat zich presenteert als een stalenkaart aan kunsthistorische stijlen, waar blijven dan die frisse twintigers?

Gastcurator Nicole Uniquole leek de aangewezen intermediair te zijn om oud en nieuw te verbinden. Om in de setting van de historische interieurs nieuwe en verrassende presentaties te maken, die ervoor zorgen dat er anders gekeken wordt. Haar viel meteen op dat de bezoeker niet in het gehele vertrek wordt toegelaten. De langs de route gespannen draad weerhoudt mensen ervan de kamer in te lopen. Logisch in vertrekken waar ook de middenruimte is gevuld met inrichtingsstukken die daar nu eenmaal horen te staan. Ook zag zij dat de bezoekers nauwelijks oog hebben voor de bijzondere beschilderde of gestuukte plafonds. Het trof haar dat de collectie van Paleis Het Loo rijk is aan bijzondere voorwerpen, maar dat die niet getoond kunnen worden.

'ROYAL SHOWPIECES'

In overleg met de museumstaf werden vijf in het oog springende vertrekken geselecteerd. De 17de-eeuwse Nieuwe Eetzaal, de Audiëntiezaal en de Rode Bedkamer van de stichter van Het Loo, Koning-Stadhouder Willem III, de Zitkamer van prins Willem V en de Zitkamer van koningin Wilhelmina. Grote ruimtes met een historische lading. Uniquole, bijgestaan door de interieur- en tentoonstellingsvormgevers Maarten Spruyt en Tsur Reshef, selecteerde voorwerpen bij (met name Nederlandse) kunstenaars en ontwerpers, waaronder Jan Taminiau, Studio Tord Boontje, Mieke Majjer, Scholten & Baijings, Scheltens & Abbenes, Mirko Krabbé, Hester van Eeghen en Esther Louise Dorhout Mees. Voor objecten die in een vitrine moesten worden ondergebracht koos zij niet voor de traditionele museumvitruine, maar voor eigentijdse designvitruines. De lopers en de daarlangs gespannen draden verdwenen. De authentieke grenenhouten vloeren en de zware geknoopte vaste tapijten gingen schuil onder vaste vloerbedekking, die een geprinte echo was van het plafond erboven, een tour-de-force van sponsor Desso. De geselecteerde vertrekken konden niet geheel worden ontruimd vanwege de kwetsbaarheid van de museale objecten, zoals een 17de-eeuws staatsiebed, enkele zeer omvangrijke spiegels, een porseleinen rococokroonluchter en enkele grote portretten. Ook de wandbespanning en de vaste lichtarmen bleven in de vijf vertrekken op hun plaats.

Uniquole bedacht vijf thema's, die zij voor de bezoekers toelichtte in een handzaam boekje dat kosteloos in elk van 'haar' paleisruimtes werd uitgereikt. De Nieuwe Eetzaal kreeg het thema 'Dining with the King'mee. In het vertrek dat normaal gewijd is aan prins Willem V bleef de porseleinen rococo kroonluchter hangen. Het in pastelkleuren geschilderde en met putti, vlinders, vruchten en bloemen

- Paleis Het Loo, 'The Flowers of the Palace' in de Kamer van prins Willem V. Menno Mulder Photography. -

medaillons van Karin Niemantsverdriet of Marijke Receveur gezet. Het thema 'The Royal Bed' in de bedkamer van de Koning-Stadhouder werd gedomineerd door de installatie Flying Flames van Moritz Waldemeyer en Ingo Maurer. Het staatsiebed kreeg een echo door een soortgelijke opbouw, waar sfeervol kaarslicht in een flexibele hangconstructie met led-lampen werd nagebootst. In de Zitkamer van koningin Wilhelmina heerste de sfeer van de hofmode, in 'Dress for a Little Princess', waarbij onder meer lange rijen witte kinderjurkjes

deze monumentale historische voorwerpen een aanleiding voor een thema, of een installatie waarmee een directe dialoog met het object werd aangegaan. Vervolgens legde de omwisseling, die met name op de maandagen werd uitgevoerd, een grote druk op de afdeling Behoud en Beheer van Het Loo.

De uitnodiging aan het publiek de ruimtes in hun geheel te betreden stelde de afdeling Beveiliging aanvankelijk voor het probleem dat het te bewaken areaal vergroot zou worden. Uiteindelijk heeft dat in geen enkel geval tot problemen geleid. Ten aanzien van de verwachtingen van het traditioneel ingestelde publiek was er bezorgdheid. Zouden de *die hard* Oranjeliefhebbers gebruuskeerd worden, nu 'hun' geliefde ruimtes zo heel anders zijn ingericht? De nieuwe presentatie was immers niet bedoeld om de betreffende Oranje in een ander daglicht te plaatsen. Maar een afwijzing op die grond werd slechts drie keer ter plekke aan de suppoost meegedeeld. Op Facebook werden twee negatieve reacties achtergelaten, waaronder: 'Tjah, ik ben saai. Ik vind de bloemen mooi hoor, maar als ik naar een paleis of kasteel ga, zit ik eigenlijk niet op installaties te wachten, maar dan hoop ik op authentiek ingerichte kamers en pracht en praal uit vroeger tijd'. Hoewel beiden onder woorden hebben gebracht wat anderen mogelijk alleen dachten, waren de reacties praktisch alle lovend. Noch in de mail van de afdeling PR, noch in het gastenboek bij de uitgang werd een negatief bericht gevonden. Geen 'paleiscoupe' dus, maar een succes en ook dit keer werd het publiek betoverd. ●

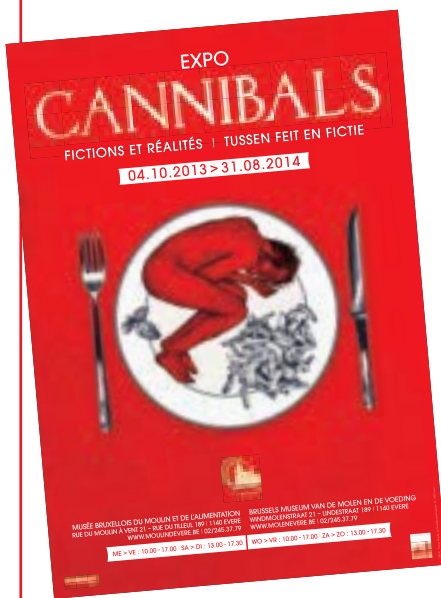
'Op Paleis Het Loo [werd] voor het eerst in de geschiedenis afgeweken van de vaste inrichting van de vertrekken. Dat ging niet zonder slag of stoot.'

versierde porselein vormde het uitgangspunt voor 'The Flowers of the Palace': een regen van (kunst) bloemen in een installatie van Florian Set & Ueli Signer, in samenwerking met de bloemisten van Het Loo. Een loungepoef hieronder vormde voor het publiek een uitnodiging de sprookjesachtige installatie liggend te ondergaan. De Audiëntiezaal kwam tegemoet aan het 'Dancing till Midnight'-gevoel. Zeer in het oog liepen de creaties van Jan Taminiau uit de collectie Poetic Clash op een catwalk. Het persoonlijke toiletseries van koningin Wilhelmina en het handtasje van koningin Juliana werden naast een etui van Hester van Eeghen en

van koningin Juliana gezet werden tegenover 'The Princess Chair' van Tord Boontje.

PRO EN CONTRA, MAAR DAN TOCH VOORAL 'PRO'

Met 'RoyalShowpieces' is op Paleis Het Loo voor het eerst in de geschiedenis afgeweken van de vaste inrichting van de vertrekken. Dat ging niet zonder slag of stoot. Allereerst was er de bezorgdheid van de conservatoren om grote, kwetsbare inrichtingstukken die tijdelijk zouden worden opgeslagen. Uniquole was bereid hier rekening mee te houden. Sterker, in alle ruimtes vormden

Van taboeonderwerp tot blikopener

Voor de laatste tentoonstelling van het Brussels Museum van de Molen en de Voeding viel de keuze op kannibalisme. Het museum bestond net vijf jaar en wilde daarom iets apart doen. Het thema werd behandeld vanuit diverse invalshoeken en aangevuld met een publieksaanbod waaronder rondleidingen, workshops, films en lezingen. Alles startte met onderzoek. Is het thema ruim genoeg? Is er voldoende representatief materiaal? Ondanks het taboe-karakter bleek er heel wat beschikbaar, alleen al in België.

Het thema leefde ook al een tijd vanuit de interesse van de conservatrice. Mits grote aandacht voor de diversiteit van dit onderwerp was het team akkoord dat dit een interessante volwaardige tentoonstelling kon worden. Vanuit een groots idee ontwikkelde zich een geslaagde expo. Wij onthouden volgende tips:

GOEDKEURING?

Het museum is een gemeentelijke instelling en financieel afhankelijk van deze lokale overheid. Ook hun goedkeuring was nodig. Dankzij grondig onderzoek hebben we een stevige argumentatie kunnen opbouwen. Deze expo moest een kritische en vernieuwend blik op een thema werpen dat nooit eerder tijdens een tentoonstelling in België werd gepresenteerd. Naast een keuze voor een 'taboe'-thema wilden we ook uitpakken met een primeur. We werkten daarnaast al een voorstel uit voor een publieksaanbod. Dit hele pakket kon overtuigen.

LAAT U BIJSTAAN!

Gezien we niet voldoende expertise in huis hadden, zocht het museumteam naar onderzoekers die wel thuis zijn in dit domein. Via contacten met diverse instellingen bleken er een aantal personen met een specialisatie bereid mee in dit avontuur te stappen. Zij stuurden bij waar nodig, hielpen bij het beslissen om al dan niet voor een object te kiezen en lazen ook de teksten na. Bepaalde nuances werden herschreven tot een zo correct mogelijke benadering.

BRUIKLENEN?

Voor elke project werken we met bruiklenen. Stukken uit verschillende collecties worden

samengebracht om een nieuw verhaal te brengen. Voor de bruikleengevers stelde het museumteam een dossier op met informatie, een synopsis en ideeën van objecten en beeldmateriaal. Het is moeilijk om naar een collectiebeheerder te stappen met de vraag: heeft u wat over kannibalisme in de collectie? Men heeft zijn collectie vaak nog nooit op die manier opgevat.

Soms ontstonden er twijfels: kan dit museum zo een onderwerp wel aan? Wil onze instelling zich binden aan dit thema?

De etiketten van de objecten vermelden steeds de bruikleengever en het is ook deze die eerst aansprakelijk gesteld zal worden en niet het museum waar de expo staat. Het tonen van bepaalde objecten, zoals menselijke resten, leidde ook tot discussie. Kan dit wel voor de nakomelingen? Wordt er rekening gehouden met religieuze en/of morele aspecten? Bepaalde aanvragen draaiden negatief uit. Dit probleem stelde zich echter niet bij privéverzamelaars die hun stukken anoniem ter beschikking stelden.

PRESENTATIE EN COMMUNICATIE

We wilden de stereotype beeldvorming over kannibalisme vermijden op vlak van presentatie en communicatie. De objecten kregen etiketten, beeldmateriaal en teksten kwamen op een neutrale achtergrond op panelen terecht. De affiche prikkelde wel de aandacht, maar was niet 'buitensporig'. Bezoekers namen de affiche soms zelfs op met een vleugje humor.

HET PUBLIEK?

Aandacht voor historische kritiek was onontbeerlijk voor dit thema. We verwerkten dit in de tentoonstelling en wijdden een zaal aan bronnenkritiek.

Op die manier betrokken we de bezoeker bij dit probleem van taboe-onderwerpen. Valse beweringen hebben spanningen gecreëerd doorheen de geschiedenis en ook bijgedragen tot dat taboe-karakter. Het al dan niet bestaan van kannibalisme op het Afrikaanse continent getuigt van dergelijke vervormde beeldvorming.

Het team verzorgt naast het uitwerken van tentoonstellingen ook zelf de publiekswerking en onthaal. Zo staan we in nauw contact met de bezoekers. Ieder kijkt vanuit zijn eigen referentiekader waardoor er regelmatig vragen en opmerkingen kwamen. Discussies hebben geen zin, maar openstaan voor gesprek of bezorgdheid wordt geapprecieerd.

Het museum trekt vooral een trouw familiaal publiek, maar een deel sloeg deze tentoonstelling bewust over. Er werden voor deze expo eerder jongeren en volwassenen verwacht, maar die verwachting werd slechts deels ingevuld. De tentoonstelling trok minder, maar wel tevreden bezoekers. Men gaf aan dat de expo interessant was en unieke stukken had ontdekt. Cijfers zijn belangrijk, maar het hoofddoel blijft toch om bezoekers de kans te geven een thema te ontdekken aan de hand van unieke stukken. Het publiek dat wegbleef kwam al informeren naar de volgende tentoonstelling. Het museum blijft dus vertrouwen wekken.

Deze tentoonstelling werd door het team en de bezoekers ervaren als een echte blik-opener! ●

Clara Mathues

medewerkster publiekswerking en museologie Brussels Museum van de Molen en de Voeding

Roofkunst in het museum

- Alexandra van Steen -
Redacteur Museumpeil

Een dagdag ben ik rond half acht in het museum. Een fijn moment. Bijna niemand op de werkplek en genoeg tijd om rustig de post en de mail af te handelen zonder daarbij gestoord te worden. De eerste telefoontjes komen meestal pas rond half tien.

Woensdagochtend 14 mei. Op die dag heb ik slechts een paar afspraken. Het belooft een mooie, rustige werkdag te worden. Om kwart voor acht gaat de telefoon. Hooguit een werknemer die zich ziek meldt. Maar nee, het is de radio. 'Omroep Gelderland, wat is uw reactie op het bericht van roofkunst in uw museum in de Telegraaf van deze ochtend! We willen uw reactie graag live op de radio.' Op dat moment komt onmiddellijk de mediatraining van de museumvereniging in mijn herinnering. Ruim anderhalf jaar geleden zijn we, conservatoren en directeuren van musea, getraind in het vermijden van de valkuilen van de media. Dit alles naar aanleiding van de voorlopige conclusies van de Restitutiecommissie¹. Een rapport dat in 2013 is verschenen.

Rustig vertel ik de verslaggever dat ik ten eerste dagblad De Telegraaf niet lees en ten tweede dat ik geen flauw idee heb waarover het gaat. 'Geef mij twintig minuten, dan bel ik u terug met een reactie.' Die tijd wordt mij gegund. Ik stuif de trappen van het museum op, ondertussen bel ik met een zojuist ontwaakte conservator. Hij kan mij gelukkig meteen vertellen om welk bordje het handelt, waar het staat en hoe het in ons bezit is gekomen. Dit bordje is bij het herkomstonderzoek niet als verdacht collectiestuk naar voren gekomen.

Die middag rond half zes rond ik het laatste telefoontje met een journalist af. Kranten, radio en televisie, alle journalisten zijn bovenop het nieuws gedoken. Heftig zuigend om spectaculaire nieuwsfeiten boven tafel te krijgen. Is het museum fout geweest? Wie heeft er fout gehandeld? Wie wist er van de aanwezigheid van de 'roofkunst'?

De mediatraining, door de museumvereniging georganiseerd om woordvoerders te trainen in het afweten van dit soort journalistieke aanvallen, heeft zijn vruchten afgeworpen. De voornaamste conclusies van deze training: sta de media altijd te woord. Spreek af met het bestuur of de gemeente dat er slechts één woordvoerder is, zo kun je elkaar niet tegenspreken. Spreek de waarheid, houdt geen feiten achter en wees open en benaderbaar.

Een week nadien ontvang ik mail van de advocate van de familie Gutman. Zij betreurt het feit dat het rapport is uitgelekt aan de pers. Ze vraagt of wij het inmiddels beroemde bordje in ons bezit hebben en of we een afbeelding en de aankoopnota kunnen opsturen.

Deze zijn meteen ter beschikking gesteld. We zijn nu vier maanden verder en het is oorverdovend stil in Berlijn. Geen mail, geen claim, geen telefoon. Het museum heeft echter wel belangstellende bezoekers gekregen. Het bordje met een beperkte geschiedenis is nu een bordje met een uitgebreide, weliswaar pijnlijke, maar interessante geschiedenis geworden. De rondleiders gebruiken dit graag in hun rondgang langs de museumstukken. Het levert een mooi verhaal en verhitte discussie op. Dit is uiteindelijk wat we willen met de collectie van het museum; verhalen delen en vertellen. En een dialoog aangaan met ons publiek. •

- Porseleinen Bord uit het Meissen Servies.
Op het plat een cartouche van rocailles met een polychroom riviergezicht op Tiel naar een gravure van A. de Haen uit 1746. Op de geschulpte rand met goud en blauw drie cartouches met veelkleurige bloemen.
Op de achterzijde de tekst: 'De Stad Tiel'. -

¹ In 2001 besloot de regering een onafhankelijke adviescommissie in te stellen die claims op geroofde cultuurobjecten zou onderzoeken en beoordelen. Volgens de regering paste dit bij een meer beleidsmatige dan strikt juridische benadering van het restitutievraagstuk. Bij besluit van 16 november 2001 van de staatssecretaris van OCW werd aldus de Adviescommissie restitutieverzoeken cultuurobjecten en Tweede Wereldoorlog ingesteld. Sinds januari 2002 geeft de Restitutiecommissie onafhankelijk advies over individuele restitutieverzoeken.

Herkomstonderzoek Museale Verwervingen vanaf 1933

- Helen Schretlen -
Voormalig projectleider
inventarisatie Museale
Verwervingen

Ruim 160 musea hebben de afgelopen jaren veel energie en tijd gestoken in het onderzoeksproject *Museale Verwervingen vanaf 1933*. Doel van het onderzoek, dat in de zomer van 2009 startte, was te komen tot een inventarisatie van voorwerpen in Nederlands museumbezit, waarvan de herkomstgeschiedenis verwijst naar roof, confiscatie, gedwongen verkoop of andere verdachte omstandigheden in de periode vanaf 1933 tot en met het einde van de Tweede Wereldoorlog. De meeste hebben hun onderzoek in oktober 2013 afgerond. Hoe ging dat herkomstonderzoek in zijn werk?

De resultaten zijn gepubliceerd op de website, musealeverwervingen.nl. Ook is hier alle beschikbare informatie te vinden over de 139 objecten met een problematische herkomstgeschiedenis. Van een aantal kan met zekerheid worden vastgesteld dat er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies en is de oorspronkelijke eigenaar bekend geworden. Van de resterende objecten bestaat een vermoeden dat het om een problematische herkomstgeschiedenis gaat. Door juist deze voorwerpen via de website openbaar te maken, hopen de musea meer informatie te krijgen over eventuele verdachte eigenaarswisselingen die in de periode 1933-1945 hebben plaatsgevonden.

VERDACHTE HERKOMST

Elke keer als na nauwkeurig onderzoek blijkt dat een kunstvoorwerp in de periode 1933-1945 op een verdachte veiling of transactie van eigenaar verwisseld is, wordt alles in het werk gesteld om de gehele herkomstgeschiedenis te achterhalen. Herkomstonderzoek is ingewikkeld en leidt lang niet altijd tot resultaat. Dat hebben ook de onderzoekers van de musea ervaren die deelnamen aan dit landelijke onderzoek dat in opdracht van de Museumvereniging werd uitgevoerd.

Een dergelijk onderzoek had al eerder plaatsgevonden. In 1998 organiseerde de Museumvereniging het project *Museale Verwervingen 1940-1948*. Toen onderzochten de musea de herkomst van de objecten die tijdens en vlak na de oorlog verworven waren. Voortschrijdend inzicht maakte duidelijk dat de te onderzoeken periode moest worden uitgebreid. Al sinds 1933 werd in Duitsland, en later, na 1938, in Oostenrijk, kunst onrechtmatig afgenomen van veelal joodse eigenaren. Het viel niet uit te sluiten dat via veilingen,

kunsthandels of particulieren deze kunstvoorwerpen in Nederlandse musea zijn terechtgekomen. Ook zijn veel kunstvoorwerpen na de oorlog gaan 'zwerven' en op veilingen verhandeld. Zo verkocht de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK), die direct na de oorlog belast was met de recuperatie uit Duitsland en restitutie aan rechthebbenden, tussen 1949-1954 overgebleven kunstwerken op veilingen. Een deel daarvan was afkomstig uit joods bezit.

HERKOMSTONDERZOEK IS GEEN ALLEDAGSE BEZIGHEID

De musea werd gevraagd het onderzoek zelf uit te voeren. Ze waren verantwoordelijk voor de kwaliteit en de resultaten. Een commissie, die op voordracht van de Museumvereniging was benoemd, droeg de inhoudelijk verantwoordelijkheid voor de opzet, uitvoering en publicatie van het onderzoek en de resultaten.

Nadat in juli 2009 het museale veld per brief over aard, aanpak en doel van het voorgenomen onderzoek was geïnformeerd en men zich kon aanmelden, ontvingen de deelnemende musea van het Projectbureau van de Museumvereniging nadere instructies en begeleiding. Bovendien organiseerden Rudi Ekkart, voorzitter van de commissie en directeur van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) en Helen Schretlen, lid van het Projectteam, in het najaar vier informatiemiddagen in verschillende delen van het land om zoveel mogelijk musea te bereiken. Zo waren zowel directeuren als hoofden collecties en onderzoekers aanwezig in het Drents Museum, Museum Arnhem, Boijmans van Beuningen en in het Van Abbemuseum. Ruim 100 musea maakten van de uitnodiging gebruik. Tijdens die

bijeenkomsten werden de musea geïnformeerd over de achtergronden en de praktische aanpak van het onderzoek. De informatiemiddagen waren tevens het startsein om met het herkomstonderzoek een aanvang te maken. Ook werden de museumconsulenten over het onderzoek geïnformeerd, zodat zij tijdens hun gebruikelijke bezoeken aan de musea het herkomstonderzoek extra onder de aandacht konden brengen.

De bereidheid onder de musea om mee te doen was groot. Dat was bijzonder omdat het onderzoek voor museummedewerkers geen alledaagse bezigheid is en een extra belasting vormt. Expertise ontbreekt vaak en in vele gevallen weet men niet hoe het onderzoek aan te pakken. Maar zoals was voorzien werd voor het onderzoek in veel gevallen een beroep gedaan op de twee ervaren onderzoekers die bij de Museumvereniging het Projectbureau bemanden, Helen Schretlen en Jona Mooren. Zij boden op verzoek ondersteuning en voerden de meer specialistische vervolgonderzoeken uit. Ook wanneer werd aangegeven dat het interne onderzoek was vastgelopen, bezocht het Projectteam het betreffende museum om samen naar de wijze van verwervingen te kijken en onderzoekers op weg te helpen. In een aantal gevallen werden afspraken gemaakt om onder begeleiding van het Projectteam archiefonderzoek te doen. In sommige gevallen echter bleken onderzoekers uitstekend geëquipeerd om het externe vervolgonderzoek uit te voeren. De belangrijkste bronnen die daarbij geraadpleegd werden, bevonden zich bij het Haagse Bureau Herkomst Gezocht voor wat betreft het archief van de SNK en bij het RKD, voor beelddocumentatie en (geannoteerde) veilingcatalogi en relevante literatuur.

HOE DOE JE DAT, HERKOMSTONDERZOEK?

Het herkomstonderzoek was in drie perioden opgedeeld vanwege het verschil in aanpak. Voor de periode 1933-1940 moest erop gelet worden of het object in Duitsland (na 1933) of in Oostenrijk (na 1938) gekocht was omdat in die landen al voor het uitbreken van de oorlog joden werden vervolgd. Voor verwervingen uit de periode 1948-1954 diende gekeken te worden of zij gekocht waren op een van de veilingen van de SNK. Een lijstje van die veilingen is te vinden op de website van de Museumvereniging. Voor de laatste en grootste periode, het tijdvak na 1955, waren minder rechtstreekse aanwijzingen voorhanden. De musea is gevraagd zich te beperken tot die voorwerpen, waarvan de herkomstgeschiedenis al min of meer in kaart was gebracht. Dan pas kan worden nagegaan of er een eerdere eigenaarswisseling heeft plaatsgevonden die als mogelijk verdacht kan worden aangemerkt.

Maar, hoe doe je dat, herkomstonderzoek? Welke voorwerpen komen voor het onderzoek in aanmerking? Allereerst wordt via het registratiesysteem van het museum een selectie gemaakt van de verwervingen over de periode 1933-1940, 1948-1954 en de periode daarna. Vervolgens kan worden vastgesteld welke objecten voor onderzoek in aanmerking komen. Het onderzoek betreft alleen voorwerpen met herkenningswaarde, d.w.z. met unieke eigenschappen, dus schilderijen en tekeningen, en eventueel keramiek, zilveren voorwerpen en meubels van bijzonder belang. Alles wat na 1945 gemaakt is en verwervingen door middel van schenking na een langdurige bruikleen kunnen worden buitengesloten. Ook objecten die in serie zijn gemaakt, zoals prenten, porselein en tegels, komen niet in aanmerking vanwege het ontbreken van individuele karakteristieken.

'Het ging zelfs zover dat sommige onderzoekers het jammer vonden als het onderzoek was afgerond. Ze voelden zich soms ware detectives.'

RAPPORTAGES

Tijdens het onderzoek werden musea in de gelegenheid gesteld aan het Projectteam van de Museumvereniging tussenrapportages te sturen. Omdat de musea niet met dit specifieke onderwerp bekend waren, stuurden ze lijsten met namen van personen of veilingen en kunsthandels, waarvan ze geen idee hadden of die als verdacht konden worden beschouwd. Het Projectteam adviseerde vervolgens van welke voorwerpen de herkomstgeschiedenis nader bekeken dienden te worden en dus voor vervolgonderzoek in aanmerking

- Achterzijde van Willem Roelofs, *Bergmeer in Eifellandschap*, collectie Museum Arnhem. Fotografie Peter Cox. De achterkant van een schilderij is bij herkomstonderzoek zeer belangrijk, want ook labels van veilinghuizen of kunsthandels kunnen informatie bevatten over de herkomstgeschiedenis. Het is niet bekend aan wie het schilderij toebehoorde voordat het in beheer kwam bij de Stichting Nederlands Kunstbezit. -

kwamen. Ook ontving het Projectteam nogal wat tussenrapportages om te checken of men op de goede weg was.

Bij de afronding van het onderzoek legden de musea de aanpak en de resultaten vast in een eindrapportage. In het verslag dienden de probleemgevallen op objectniveau vermeld te worden. De commissie Museale Verwervingen keek vervolgens of het onderzoek beantwoordde aan de kwaliteits-

Museum in Alkmaar, Het Westfries Museum, het Teylers Museum en Het Scheepvaartmuseum. Als eenmaal is vastgesteld welke objecten onderzocht moesten worden, wordt het speurwerk naar meer details over de herkomstgeschiedenis al gauw interessant. Het ging zelfs zover dat sommige onderzoekers het jammer vonden als het onderzoek was afgerond. Ze voelden zich soms ware detectives.

De verdienste van het omvangrijke project is dat herkomstonderzoek bij musea hoger op de agenda is komen te staan, omdat het een aantal jaren verplichte kost was. Een lastig onderwerp dat veel tijd vraagt. Transparante collecties vergen een doorlopende inspanning en over de herkomst van museale stukken kunnen steeds nieuwe feiten naar voren komen. Wat het onderzoek bovendien heeft bewerkstelligd is een kritischer houding ten aanzien van collecties, met betrekking tot ethisch aanvaardbare herkomsten. Een kunstwerk of object met een problematische herkomstgeschiedenis kan in deze tijd echt niet meer verborgen blijven in een museale collectie. Bij aankopen zijn de musea zich steeds meer bewust dat de herkomst er toe doet.

Tot 2016, als de laatste musea het herkomstonderzoek hebben afgerond, zal de Museumvereniging aanspreekpunt blijven. Marieke Krabshuis, sinds 2009 bij de Museumvereniging werkzaam, zal op 1 oktober Helen Schretlen opvolgen, omdat zij met pensioen gaat. Voor Krabshuis is het onderwerp niet nieuw, zij was de afgelopen jaren regelmatig bij het onderzoek betrokken. ●

Herkomstonderzoek collectie Zuiderzeemuseum: hoe pak je dat aan?

- André Groeneveld -
conservator Zuiderzeemuseum

Het Zuiderzeemuseum heeft een grote hoeveelheid voorwerpen waarvan slechts beperkt objectgegevens zijn opgenomen in het registratiesysteem. Zeker van voorwerpen die in de beginjaren van zijn bestaan zijn verworven. Soms zwerven deze gegevens nog in collectiearchieven of regionale archieven. Een probleem dat veel musea wel zullen herkennen. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen veel voorwerpen met een problematische herkomst op de markt. De vraag was of ook het in 1948 geopende Zuiderzeemuseum dergelijke objecten zou kunnen bevatten. Hoe pak je dergelijk onderzoek aan? Een heldere herkomst begint bij jezelf!

Voor het onderzoek naar Museale Verwervingen vanaf 1933 in het Zuiderzeemuseum ben ik op aanraden van de commissie gestart met het zoeken naar de herkomst van de collecties schilderkunst, tekenkunst, meubels, goud- en zilver en andere waardevolle gebruiksvoorwerpen. Het onderzoek richtte zich in het bijzonder op kunstwerken/voorwerpen waarvan de herkomstgeschiedenis tussen 1933 en 1954 niet helder was.¹

GANG VAN ZAKEN ONDERZOEK

Op 14 mei 2012 begin ik met het verzamelen van objectgegevens van alle beschikbare bronnen.

Onze beide registratoren Froukje de Graaff en Elly de Graaf hebben speciale lijsten gemaakt van alle te onderzoeken collecties en de daarbij behorende inventarisnummers. Ik raadpleeg ons registratiesysteem Adlib en alle oude, handgeschreven inventarislijsten. Belangrijk voor het onderzoek blijkt ons collectiearchief in de bibliotheek. Dit hangmappensysteem bevat originele brieven, aankoopgegevens en oude foto's van de betreffende voorwerpen. Een verrassende ontdekking: in de hangmappen is vaak meer informatie over het betreffende voorwerp opgenomen dan er nu in het registratiesysteem te vinden is.

Na onderzoek in ons eigen collectiearchief doe ik in juni een week lang onderzoek naar onze schilderijen bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) te Den Haag. Met een stapel Adlib documenten voorzien van afbeelding doorloop ik per kunstenaar dozen vol beschikbare beelddocumentatie. Van sommige kunstenaars vind ik 'ons' schilderij en vaak ook nog aanvullende informatie. Bijvoorbeeld een nog niet vermeld lotnummer of foto's van verwante werken waardoor ons werk beter gedateerd kan worden. Eén van onze schilderijen van W.B. Tholen - Winkel in Enkhuizen - is gekocht op een door de Commissie Museale Verwervingen aangegeven 'verdachte' veiling. Bij het nalopen van die veilingcatalogus blijkt het werk echter afkomstig te zijn van een particulier en niet van de liquidatieveiling van de collectie C.J. Walters.

Gelukkig levert het doorlopen van de lijst met 'foute' veilingen voor ons niets op.

Wel stuit ik op een grote hoeveelheid gebruiksvoorwerpen die het Zuiderzeemuseum in de beginjaren 1952-1953 overgedragen heeft gekregen van het Nederlands Openlucht Museum (NOM). Bij het nalopen van de herkomstgegevens van deze voorwerpen blijkt dat een groot deel van deze voorwerpen door het NOM in de Tweede Wereldoorlog is verworven. Tsja en wat doe je dan?

SAMENWERKING

Inderdaad, samenwerking is de beste en enige optie omdat in ons collectiearchief niets bekend is van de herkomst van deze door het NOM aan het Zuiderzeemuseum overgedragen voorwerpen. Ik zoek contact met collega-conservator van het NOM, Hilde Cammel, en mail haar de complete lijst van maar liefst 3429 overgedragen objectnummers.

- IJstjotter de 'Sperwer', de oudste ijszeiler van Nederland, op de Gouwzee. -

Gelukkig gaat het om veel foto's en prentbriefkaarten en blijven er uiteindelijk 'slechts' 175 voorwerpen over. Hiervan zijn 37 stuks in de oorlogsjaren door het NOM verworven. Het betreft volkskundige voorwerpen van onder andere Marken en uit Hindeloopen. De volledige medewerking van het NOM is uiterst plezierig maar vooral ook noodzakelijk om goed onderzoek te doen en om de juiste conclusies te trekken. Ook het NOM wil graag de onderste steen boven hebben en zijn registratiegegevens aanvullen. We zijn er samen wijzer van geworden. Bijkomstigheid is dat enkele objecten nu gekoppeld kunnen worden aan bijvoorbeeld foto's in de collectie.

RAPPORTAGE EN NIEUW ONDERZOEK NAAR OUDE ZAAK

Op 4 september 2012 is het onderzoeksrapport gereed en krijg ik positieve reacties van de Commissie Museale Verwervingen. Nadat het rapport door iedereen gelezen en door de commissie goedgekeurd is, blijkt dat we door onze deelcollectiebegrenzing een stuk over het hoofd hebben gezien. Gelukkig wijst commissievoorzitter Ekkart ons op onze IJstjotter, de 'Sperwer'. Schepen staan weliswaar niet op de te onderzoeken lijst van deelcollecties. Maar toch besluit ik een nieuw onderzoek te starten naar de herkomst van deze oudste ijszeiler van Nederland - de ijstjotter 'Sperwer' met inv.nr. ZZM 003257. Het gaat om een schip dat vóór de Tweede Wereldoorlog toebehoort aan de joodse koopman Andries Witmond. De familie Witmond had een manufacturenwinkel op de Middendam in Monnickendam. De Sperwer lag opgeslagen in het pakhuis dat zich tegenover de winkel van de familie Witmond bevond. Andries Witmond en zijn gezin werden in 1943 in Sobibor omgebracht. In 1943 werd de ijsschuit, volgens de toenmalige wethouder, uit de opslag onttreemd en naar het watersportcentrum de Zeilhoek in

Katwoude overgebracht. De eigenaar van het Watersportcentrum verkocht de ijstjotter in 1951 voor 300 gulden aan het Zuiderzeemuseum.

Nadat ik alles op een rijtje heb gezet en de herkomst helder is, wordt de ijstjotter op de website geplaatst van de Commissie Museale Verwervingen vanaf 1933. Het Zuiderzeemuseum gaat op zoek naar de erven en vindt deze zeer snel via de redactie van het programma 'Opsporing verzocht' waar onze directeur Stephan Warnik goede contacten heeft. Het Zuiderzeemuseum heeft contact opgenomen met de neven en nichten van Andries Witmond en hen uitgenodigd. Zij blijken al eerder contact te hebben gezocht met het Zuiderzeemuseum maar die pogingen liepen toen op niets uit. Nu hebben gesprekken plaatsgevonden tussen de erven en de directie van het Zuiderzeemuseum en natuurlijk hebben zij de ijstjotter bezocht. In goed overleg met het Zuiderzeemuseum hebben zij een claim bij de minister ingediend en inmiddels is het dossier van de ijstjotter 'Sperwer' in behandeling bij de restitutiecommissie.

Begin 2014 volgt een nieuwe zaak: zes Meissen borden van het Stadhouderslijk servies. Ook deze deelcollectie is aanvankelijk buiten mijn onderzoek gebleven. De directie van het Zuiderzeemuseum besluit opnieuw openheid van zaken te geven en ik start een nieuw onderzoek. Goede registratie en documentatie is essentieel en begint bij de verwerving van een voorwerp. Kortom, een heldere herkomst begint bij jezelf! •

André Groeneveld

conservator Zuiderzeemuseum

¹ De Commissie Museale Verwervingen vanaf 1933, onder voorzitterschap van Prof. Dr. Rudi Ekkart, heeft alle onderzoeken begeleid. Voor mijn onderzoek hebben Helen Schreijen en Jona Mooren mij met raad en daad bijgestaan. Daarnaast kon ik studiegenoot, collega en manager collecties van het Stedelijk Museum Schiedam Christel Kordes, die al enige tijd bezig was met herkomstonderzoek, vragen en problemen bij mijn onderzoek voorleggen.

siletsy vitrines

- Productie van
museum vitrines -

- Uitgebreide
standaard collectie -

- Vitrinekasten
op maat gemaakt -

Fabriek & Showroom:

Siletsy-Asperen-Holland B.V.

1e industrieweg 4

4147 CR Asperen

Nederland

T 0031 (0)345 61 31 26

F 0031 (0)345 61 79 14

E info@siletsy.nl

www.vitrines.nl

KELLY WITTEVEEN RESTAURATIE & DECORATIE

Sperwer 8
7132 EM
Lichtenvoorde (Gld)

Tel: 0031 (0)6 - 21 92 63 53
info@restauratiedecoratie.nl
www.restauratiedecoratie.nl

Bereikbaar van ma t/m vr
van 09.00 tot 18.00 uur
voor meer informatie

Pablo Picasso
'L'Homme Femme'
1955

Specialist in Conservatie en Restauratie van keramiek en glas

Vraag een vrijblijvende offerte
aan voor de restauratie van
uw objecten

Open en bloot.

Hoe veilig zijn beelden in de openbare ruimte?

- Lucie Bausart, collectiebeheerder
Middelheimmuseum Antwerpen: 'het zijn vooral de beelden in de openbare ruimte binnen de stad die te lijden hebben van 'oneigenlijk gebruik' en beschadiging.' -

In de zomer van 2007 organiseerde het Middelheimmuseum, een tentoonstelling met een overzicht van de grote opblaasbare sculpturen waarmee Paul McCarthy wereldfaam geniet. Uit de bezoekerstekst: *'Zijn reputatie hangt vaak als een mist tussen de toeschouwer en het werk. Wie van de man gehoord heeft, maar niet echt is ingewijd in het hoe en het waarom van zijn beelden, verwacht doorgaans het ergste. Hoewel dat op het eerste zicht misschien zo lijkt, is McCarthy's eerste zorg niet het doorbreken van taboes. Zijn focus op sex en geweld past, al sinds het begin van zijn carrière, in een welbepaalde context. Het staat voor het symbolische geweld dat heerst in onze cultuur van massamedia en familiewaarden.'* De tentoonstelling verliep zonder incidenten, en kende een groot succes. Het museum is gratis toegankelijk voor het publiek en het park is tot 9 uur 's avonds open. Is er dan een verschil tussen de publieke ruimte van een museum en de publieke ruimte in de stad en zijn invloed op het gedrag van de bezoeker/wandelaar/burger? We legden deze

Een interview met Lucie Bausart van het Middelheimmuseum te Antwerpen over hoe dit openluchtmuseum voor beeldhouwkunst omgaat met de plaatsing van kwetsbare kunst in een openbaar museumpark: 'Een openluchtmuseum, ofschoon voor iedereen van 's morgens tot 's avonds vrij toegankelijk, wordt toch beleefd als een andersoortige, noem het 'gesloten' openbare ruimte. De museumbezoeker gaat respectvoller om met de tentoongestelde objecten.'

en andere vragen voor aan Lucie Bausart, collectiebeheerder bij het Antwerpse Middelheimmuseum.

Lucie: 'Bij onze McCarthytentoonstelling zijn kritiek en hostiel gedrag beperkt gebleven tot enkele verbale uitingen. Bij beelden in de openbare ruimte van de stad kan dit wel eens problematischer zijn. Een openluchtmuseum als Middelheim, ofschoon voor iedereen van 's morgens tot 's avonds (9 uur in de zomermaanden) vrij toegankelijk, wordt toch beleefd als een andersoortige, noem het 'gesloten' openbare ruimte. De museumbezoeker gaat respectvoller om met de tentoongestelde objecten, terwijl in de stedelijke openbare ruimte de beelden letterlijk toegankelijker zijn; ze maken deel uit van het stadsbeeld en het stadsbeeld is ook van de bewoner, hij eigent zich de beelden toe. In tegenstelling tot de ervaring binnen ons museum, waar we zelden of nooit met vandalisme te kampen hebben gekregen, gaat men er in de vrije stedelijke omgeving anders mee om. Beelden worden vaker beklad, zoals een tijdje geleden met sculpturen van ons vorstenhuis, die met rode verf werden besmeurd door een antimonarchist. Folklorebeeldjes zijn het vaakst het slachtoffer: ze worden geregeld gestolen. Het bronzen beeldje Den Deugniet, een knaap die sinds 1977 zijn broek afsteekt op de Oudaan, vlak bij het Antwerpse politiekantoor, is zeer gegeerd. Meestal vindt de politie hem wel terug, maar nu is er een kopie geplaatst. Blijkbaar vormen klassieke naakten ook vandaag nog een spanningsveld met sommige bezoekers in ons museum. Kijk naar de *zittende Niobe* van Georges Grard (1948), of de *Venus Victrix* van Renoir (1914): hun borsten blinken meer dan de rest van het brons, door het vele betasten.'

Een fait divers in de krant: de *Tree* die de Amerikaanse kunstenaar Paul McCarthy op de Parijse place Vendôme oprichtte, midden oktober, lag na drie dagen al tegen de grond. Het 25 m hoge, opblaasbare groene gevaarte had de vorm van een gestileerde kerstboom, maar menigeen was overtuigd dat het ondubbelzinnig om een gigantische *buttplug* ging. Kroniek van een aangekondigde afgang: McCarthy werd bij de onthulling al fysiek belaagd. Sommige Parijse politici vonden het werk te provocatief en lieten er zich publiek over uit. Meer was er niet nodig om het kunstwerk letterlijk te vloeren.

- Paul McCarthy's Piggies in het Middelheimmuseum. -

Het wezenskenmerk van dit museum, en de uitzonderlijke charme ervan is dat de beelden opgesteld staan in een open natuurlijke omgeving, waar ze bekeken kunnen worden in een steeds wisselend licht. Maar de naturelementen vormen uiteraard een permanente bedreiging voor de materialen. In welke mate wordt daar bij verwerving rekening mee gehouden?

'Sinds een twintigtal jaren worden er collectiestukken gekocht uit de tijdelijke tentoonstellingen. Soms werden ze met een tijdelijk karakter gemaakt en verwierven ze dan in de vaste collectie een permanente plaats. Die objecten zijn er niet altijd op voorzien en dan moeten er aanpassingen gebeuren. En daar zijn dan weer extra middelen voor nodig. Zoals bijvoorbeeld met het werk *Misceivable* van Erwin Wurm, dat we verwierven na de tentoonstelling *Wear me out* (2011). Het had een innerlijke structuur in ijzer, die met water in

geboekt inzake de duurzaamheid van deze materialen voor buitensculpturen. Ze worden met de jaren doffer en zijn bijvoorbeeld erg gevoelig voor uv-straling en vocht, wat onmogelijk te vermijden is onder de blote hemel. De laatste jaren zijn we teruggekeerd naar meer duurzame materialen, zoals brons. We zullen ook vooraf incalculeren wat er aan kosten bijkomt wanneer een werk wordt verworven. Maar ofschoon er vandaag meer rekening wordt gehouden met de houdbaarheid van het kunstwerk, blijft de eerste vraag: welke betekenis heeft het werk binnen de collectie? Hoe kan het de bezoeker raken? Ook deze zaken spelen erg mee bij de beslissing tot aankoop, en niet louter: gaat het werk meer dan vijf jaar mee. Zeker als het werk een revolutie kan betekenen in de doelstellingen en de identiteit van het museum'

Worden er met kunstenaars soms vooraf afspraken gemaakt over de bestendigheid van materialen en constructies?

'Dat wordt meer en meer gedaan. Neem bijvoorbeeld het werk van Johan Muyle, *Het zwarte schaap*, een assemblage, een menselijk geraamte op een fiets, met wielen zonder banden. We hebben met de kunstenaar allerlei aspecten besproken, waaronder vooral de veiligheid voor de bezoeker, die toch primordiaal is. Hij heeft aanpassingen moeten doen, in onderling overleg, en het werk al tweemaal moeten restaureren. Toch hebben we nog nooit conflicten gehad met kunstenaars, zij krijgen in principe carte blanche. Met goedkeuring en onder toezicht van Panamarenko hebben we zijn *Archaeopteryx* moeten vervangen door een kopie in weersbestendiger materialen. De mechaniek van het beestje was niet bijster bestand tegen het Belgisch klimaat. In termen van conflict zou ik eerder durven spreken van een conflict tussen de kunstenaar en de gebruikte materialen in zijn eigen werk: hoe moet hij een oplossing vinden om zijn kunstwerk te laten werken? Het is gelukkig nog niet de gewoonte om aan kunstenaars een certificaat te vragen dat zijn werk minstens 10 jaar meegaat. Dit zou zijn alsof men een gebouw oplevert. Dit is niet gangbaar.'

'Er zijn meer en meer beelden vervaardigd in kunststof, polyester, acrylaat, epoxy. Deze kunststoffen geven na enkele jaren problemen.'

contact komt. Daar is dus een roestvrije inoxstructuur voor in de plaats moeten komen. Vroeger, toen Middelheim nog Biënnales organiseerde, werden ook stukken verworven uit deze exposities, maar toen ging het doorgaans nog om steen en metaal. Nadien zijn er meer en meer beelden vervaardigd in kunststof, polyester, acrylaat, epoxy. Deze kunststoffen geven na enkele jaren problemen. Tot vandaag is er in feite geen grote vooruitgang

Wordt ernaar gestreefd om meer binnenruimte te voorzien om het spectrum van moderne materialen en types van sculpturen te kunnen bieden als een staalkaart van onze tijd?

'In het Middelheimmuseum zelf hebben we weinig binnenruimte. Maar we kunnen onze werking ook verbreden op locatie. Neem het werk van Richard Deacon, *Never mind*, een reusachtig werk in gebogen beukenhouten latten, dat al sinds zijn

installatie in 1993 voor problemen heeft gezorgd. Het staat nu in het stadsmagazijn, maar we willen het terug in de collectie. Waarom niet in een beschutte ruimte ergens anders dan in het eigen museum? Ondanks zijn fragiliteit willen we het wel tentoonstellen, een conflictsituatie dus, waarvoor we een compromis zullen moeten vinden. Welk dat compromis ook moge zijn, het zal altijd de visie van de kunstenaar zijn die primeert.'

Het museum is vrij toegankelijk en een geliefde plek voor wandelaars, studenten – de universaliteit is om de hoek – en iedereen die verpozing of kunstbeleving zoekt. Heeft het museum soms last van 'oneigenlijk gebruik', vandalisme of diefstal?

'Vandalisme is zeer sporadisch, niet meer of minder dan vroeger. In 2002 werd het beeld *De Mantis* (Bidsprinkhaan) van Germaine Richier gestolen, maar kort daarna in een pand in Brussel onbeschadigd teruggevonden. Het museum is beveiligd, nachtwakers doen hun rond. De beelden zelf zijn al sinds enkele jaren beveiligd met sensoren en de meeste zijn bovendien verankerd. Ons personeel is degelijk voorbereid om passend op te treden, maar vooral zeer attent. Ze zijn herkenbaar, in uniform en fietsen regelmatig rond.

Er zijn natuurlijk kunstwerken die zeer gevoelig zijn voor aanraking en weersomstandigheden. Zoals het werk van Kati Heck *'Dabei sein ist Alles'*, worstachtige volumes in kunststof, waar de bezoekers konden tegenaan stoten, en die we uiteindelijk naar een eilandje verhuisd hebben, waar ze van op een afstand kunnen bekeken worden.

Zoals ik reeds vertelde, zijn het vooral de beelden in de openbare ruimte binnen de stad die te lijden hebben van 'oneigenlijk gebruik' en beschadiging. Als verantwoordelijken voor het beheer van het stedelijk sculpturaal patrimonium krijgen we regelmatig aanvragen om monumenten in de openbare ruimte te mogen gebruiken voor andere doeleinden. Bijvoorbeeld om het beeld van Lange Wapper in een scoutskostuum te mogen steken om een scoutsevenement aan te kondigen, of om de Brabofontein voor het stadhuis van doucheknoppen te mogen voorzien voor een reclamecampagne. Dit wordt altijd negatief geadviseerd, de stad wil niet dat beelden gebruikt worden voor publiciteit voor een vereniging of voor wie of wat dan ook, met als uitgangspunt dat de monumenten te allen tijde moeten kunnen gezien worden in hun oorspronkelijk staat. Maar men vraagt ten minste nog toelating. Soms ook niet. Kunst in de openbare ruimte is dikwijls een uitdaging voor de persoon die zich verbonden voelt met het kunstwerk. Dergelijke monumenten laten de mensen niet onverschillig, de tensie bekruipt hen om er iets mee te doen.'

Leon Smets
Redacteur

Wereldberoemde boekenkast achter glas

- Caecilia Thoen -
Senior Collectiebeheerder Anne
Frank Stichting

De beroemde boekenkast die de toegang tot het Achterhuis van Anne Frank verborg wordt sinds 1960 onbeschermd getoond. Zijn conditie gaat met 1,2 miljoen bezoekers per jaar achteruit. Authenticiteit en beleving staan voorop, maar hij moet wel beschermd worden. Hoe pak je dat aan?

'Onze schuilplaats is nu pas een echte schuilplaats geworden', schrijft Anne Frank op 21 augustus 1942 in haar dagboek. Johan Voskuil, magazijn-medewerker van vader Otto Frank, timmerde de boekenkast in augustus 1942, om het Achterhuis, de schuilplaats van de Joodse familie Frank, familie Van Pels en Fritz Pfeffer, aan het zicht te onttrekken. Tot 4 augustus 1944, de dag van de arrestatie van de onderduikers, heeft de kast de schuilplaats verborgen weten te houden.

ORIGINELE BOEKENKAST

Bezoekers van het Anne Frank Huis betreden het Achterhuis door de nauwe opening langs de originele, draaibare boekenkast. Voor veel bezoekers is dat een emotionele ervaring. Zij proberen zich voor te stellen hoe het moet zijn geweest om ruim twee jaar opgesloten te zitten, in angst te leven en afgesloten te zijn van de buitenwereld.

Otto Frank, die als enige van de acht onderduikers de oorlog overleefde, liet in de periode 1958-1960 het pand Prinsengracht 263 (dat in erbarmelijke toestand verkeerde) grondig renoveren en restaureren. Tijdens deze renovatie, die als doel had het huis open te kunnen stellen voor publiek, werd de boekenkast gestabiliseerd en voorzien van een metalen frame.

Sinds op 3 mei 1960 het Anne Frank Huis officieel als museum werd geopend, wordt de boekenkast onbeschermd getoond aan het publiek. Authenticiteit en beleving staan voorop. De meeste bezoekers tonen veel respect voor de kast, maar evengoed is er de afgelopen vijftig jaar schade aan ontstaan. Met het groeiende aantal bezoekers, bijna 1.2 miljoen vorig jaar, gaat de conditie van de boekenkast verder achteruit.

In de loop der jaren is de kast regelmatig schoongemaakt en zijn er kleine restauraties uitgevoerd.

Meerdere keren werd de expertise van externe restauratoren ingeroepen.

Sinds 2008 wordt de conditie intensief gemonitord, waarbij jaarlijks foto's worden gemaakt van alle zijden van de kast. Voor deze fotosessies wordt de kast van zijn originele plaats gehaald. De kast wordt dan ook gereinigd en indien nodig gerestaureerd door restauratieatelier Folkers & Creman.

PREVENTIEVE MAATREGELEN

Observaties, ter plekke en met behulp van camera-beelden, geven een goed beeld van het gedrag van onze bezoekers. De doorgang naar het Achterhuis is zeer smal en onbewust schuren bezoekers langs de boekenkast. Zij raken de kast aan, stoten er tegenaan of schampen met voorwerpen langs het hout. Er ontstaan krassen en door de aanrakingen raakt de kast bedekt met oppervlaktevuil, met name huidvet. Bovendien zoeken mensen houvast aan de kast om de hoge instap naar het Achterhuis te maken. Een enkeling trekt aan het handvat om te kijken of de kast te bewegen is.

Verskillende maatregelen, zoals het plaatsen van een bordje met 'niet aanraken' en het aanbrengen van een drempel langs de boekenkast, hielpen niet. De conditierapportages en observaties hebben tot het inzicht geleid dat de huidige situatie niet kan voortduren. De afdeling Collecties, verantwoordelijk voor het beheer en behoud van de Anne Frank Collectie, heeft in het voorjaar van 2013 een voorstel ingediend bij de directie van de Anne Frank Stichting om te onderzoeken hoe de kast het beste behoud kan worden tegen verdere achteruitgang.

EXPERTMEETING

Om tot een goed advies te komen is met verschillende experts gezocht naar een oplossing die ervoor zorgt dat de boekenkast wordt beschermd

- Vroegst bekende foto van de boekenkast uit 1946/47, Collectie Anne Frank Stichting -

en waarbij de bijzondere ervaring die het publiek beleeft bij het binnentreden van het Achterhuis toch behouden blijft. Er werd een expertmeeting georganiseerd waarbij conservatoren, een meubelrestaurator, interieurdeskundigen, een hoogle-raar museologie en verschillende museumdirecteuren over de toekomst van de boekenkast van gedachten wisselden. Het was een inspirerende bijeenkomst waarin verschillende ideeën en mogelijkheden werden besproken. De vraag die volgde was: hoe denken museumbezoekers over de boekenkast en het behoud ervan?

ANNE FRANK

Anne Frank is een Joods meisje dat tijdens de Tweede Wereldoorlog onderduikt om te ontkomen aan de nazi's. Samen met haar vader Otto, moeder Edith, zus Margot en vier andere onderduikers vindt ze een schuilplaats in het achterhuis van het bedrijfspand van haar vader. Dertien is ze. Gedurende haar verblijf in het Achterhuis schrijft Anne in haar dagboek en ontwikkelt zij zich tot getalenteerd schrijfster. 671 dagen houden de onderduikers zich verborgen, geholpen door de kantoormedewerkers van Otto. Dan worden zij verraden en gedeporteerd naar verschillende concentratiekampen. Anne Frank sterft kort voor de bevrijding in kamp Bergen-Belsen. Ze is dan vijftien. Otto Frank overleeft als enige van de onderduikers de oorlog en keert terug naar Amsterdam. Hij laat het dagboek van Anne Frank uitgeven, dat mensen wereldwijd aanspreekt.

ANNE FRANK STICHTING

In samenwerking met Otto Frank wordt op 3 mei 1957 de Anne Frank Stichting opgericht; een onafhankelijke, non-profit organisatie die de onderduikplek van Anne Frank beheert en openstelt en Annes levensverhaal wereldwijd onder de aandacht brengt. Met Anne Franks levensverhaal als basis ontwikkelt de stichting educatieve programma's en producten. Het doel is jongeren bewust te maken van de gevaren van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijke rechten en democratie.

www.annefrank.org

- Boekenkast met glazen bescherming op 8 mei 2014, copyright Anne Frank Stichting, fotograaf: Cris Toala Olivares -

De vragenlijsten werden verzameld en bekeken. Hoewel het aanraken van de kast voor velen een extra dimensie aan het bezoek kan geven en het achter glas plaatsen van de kast wel degelijk de beleving kan veranderen, gaf de meerderheid aan voorstander te zijn van het (gedeeltelijk) inpakken van de boekenkast achter glas. Opvallend genoeg wilden de scholieren bijna allemaal het origineel zo goed mogelijk beschermen, al zou dit ten koste van de beleving gaan. Enkele opmerkingen die tijdens het onderzoek werden gemaakt zijn: 'Je mag de Nachtwacht toch ook niet aanraken' of 'Het publiek vindt de boekenkast magisch en de kast draagt bij aan het voorstellingsvermogen omtrent de onderduik. De kast mag dus nooit uit deze ruimte gehaald worden' en 'De beleving verandert wel, maar de vraag is of dat erg is. Misschien maakt het de boekenkast juist nog authentieker voor de bezoeker'. En: 'Ik realiseer me nu pas dat de boekenkast de originele boekenkast is. En veel jongeren vinden een replica 'not done!'.

BESCHERMING

De resultaten van het publieksonderzoek liepen uiteen: behoud is belangrijk maar beleving ook. Het uiteindelijke advies vanuit de afdeling Collecties aan de directie was om de boekenkast gedeeltelijk af te schermen, zodat met name de kans op mechanische schade zo veel mogelijk zou worden weggenomen. Om het advies te ondersteunen werd een artist impression gemaakt door oth_architecten. In december 2013 heeft de directie besloten het advies over het behoud van de boekenkast over te nemen en de kast te laten beschermen door glas zoals voorgesteld in de impressie. Gelet op de sterk uiteenlopende reacties op het voorstel heeft de directie besloten om een proefperiode van zes maanden in te stellen en gedurende deze periode nog meer publieksreacties te verzamelen.

EEN GLAZEN JAS

Samen met de vormgever en de restaurator werd een programma van eisen (PvE) opgesteld, dat werd voorgelegd aan de vitrinebouwer. Samen met de firma Glascom werd het PvE vertaald in een ontwerp. Dit ontwerp behelst een glazen constructie waarbij twee zijden en de bovenkant van de boekenkast worden beschermd door ontspiegeld glas. De open kant van de kast, waar de ordners staan, hoeft niet te worden afgeschermd omdat bezoekers daar niet langs lopen. Belangrijke overwegingen waren dat de kast voor onderhoud en schoonmaak gemakkelijk toegankelijk moet zijn. Ook werd extra goed gelet op de bevestiging aan de muur en de belastbaarheid van de vloer. Om te kijken of de boekenkast de glazen jas zou passen, werd eerst een houten mal gemaakt. De uiteindelijke maatvoering voor het glas werd met behulp van deze mal tot op de millimeter bepaald. Op 8 mei 2014 werd de glazen bescherming geplaatst.

REACTIES

Inmiddels staat de boekenkast een half jaar achter glas. De reacties op de glazen bescherming zijn overwegend positief. Veelgehoorde reacties zijn: 'Het valt eigenlijk best meel!', 'Wat fijn voor de kast' en 'Ik begrijp niet dat dit nu pas is gebeurd'. Hoe de glazen bescherming door het publiek wordt ervaren, wordt achterhaald in het TNS Nipo-onderzoek onder museumbezoekers. Het lijkt erop dat bezoekers de presentatie van de kast ruim weten te waarderen en er lijkt geen verschil te zijn met eerdere waarderingen. Inmiddels is er groen licht van de directie om de glazen bescherming te laten staan. ●

PUBLIEKSONDERZOEK

Een publieksonderzoek volgde op de expertmeeting. Allereerst werden relaties van de Stichting aangesproken: collega's van andere musea, restauratoren en vormgevers waar we mee samenwerken. Daarnaast de eigen collega's die sinds jaar en dag door het museum lopen: hoe kijken zij tegen de boekenkast aan? Een laatste waardevolle groep waren museumbezoekers uit binnen- en buitenland en scholieren uit verschillende landen die in groepsverband het Anne Frank Huis bezochten. We vroegen hen om tijdens het bezoek aan het huis extra goed te kijken naar de kast en op de volgende vijf verschillende stellingen te reageren:

- De boekenkast is onlosmakelijk met de ruimte verbonden.
- Aanraking van de originele boekenkast geeft een extra dimensie aan het bezoek.
- Het origineel kan worden vervangen door een replica.
- De boekenkast mag worden opgebruikt.
- De beleving verandert niet als het origineel achter glas gepresenteerd wordt.

Omgaan met boze en agressieve museumbezoekers

De redenen waarom een bezoeker boos wordt zijn soms gerechtvaardigd, vaak ook niet. Maar aangezien het museum nu eenmaal klanten bedient en er altijd wel eens iets fout kan gaan, zul je als museummedewerker ooit bezoekers tegenkomen die je boos of onheus tegemoet treden. Hoe jij reageert, kan het verschil maken tussen een bezoeker, die tevreden is met de oplossing en de bezoeker, die nooit meer iets met je museum te maken wil hebben.

Museumbezoekers kunnen om verschillende redenen boos worden. Een kortingsbon is bijvoorbeeld niet meer geldig. Een bezoeker meldt zich vlak voor sluitingstijd en wordt daarom de toegang geweigerd. Of hij weigert zijn tas in de daarvoor bestemde kluis op te bergen.

Mieke Welling uit Wageningen geeft communicatietrainingen op maat. Museumpeil vroeg haar om een aantal tips hoe je het beste kunt omgaan met boze of agressieve museumbezoekers.

BEWUSTZIJN

Mieke: 'Als wij met andere mensen in contact treden, communiceren wij altijd. Dit kan met onze stem, door middel van het gebruik van woorden: gesproken taal. Maar het kan ook zonder of naast het gebruik van woorden: non verbale communicatie, of via de digitale weg. Hierbij is het goed te

bedenken dat 55% van onze communicatie bestaat uit lichaamstaal, 38% wordt geuit door stemklank en slechts 7% wordt gecommuniceerd door middel van woorden.

Het is goed dat je je als museummedewerker bewust bent van de eerste indruk die je wekt en zo mogelijk de effecten, die je teweeg brengt. Op basis van je bewustzijn hoe je communiceert, kun je voor jezelf nagaan welke delen van je houding en gedrag aandacht verdienen en vatbaar zijn voor verandering.'

MOTIEVEN

Mieke: 'Ook is het van belang om te weten, waarom iemand boos of agressief wordt. Afhankelijk van het motief zijn er twee soorten agressie: expressieve en instrumentele agressie. Expressieve agressie komt voort uit frustratie of andere hevige emoties.

Met instrumentele agressie wil iemand een doel bereiken of zijn omgeving beïnvloeden. Een effectieve aanpak van expressieve agressie is er vooral op gericht om de persoon te kalmeren. Bij de aanpak van instrumentele agressie is het van belang om de persoon stevig te confronteren.'

- Mieke Welling: 'Door het tonen van respect geef je aan open te staan voor de boodschap van de persoon.' -

11 TIPS IN HET OMGAAN MET AGRESSIE EN LASTIG GEDRAG:

- Ga niet tegenover de agressor staan, want dit is confronterend. Ga naast hem staan of probeer een hoek (90 graden) te creëren.
- Geef aan wat jij voor gedrag nodig hebt om te kunnen functioneren
- Vraag iemand te gaan zitten en erover te praten
- Weet je een voornaam, noem deze dan!
- Sluit jezelf niet af; houd open armen- of handen-communicatie
- Houd altijd een vluchtweg open, ook voor de agressor
- Raak de agressor nooit aan
- Pas op met humor
- Wordt het gevaarlijk, probeer de agressor dan af te leiden door bijvoorbeeld te gillen en ga weg
- Denk eerst aan je eigen veiligheid
- Praat altijd over het voorval met je leidinggevende, collega of vertrouwenspersoon

- In februari van dit jaar vernielt de Amerikaanse kunstenaar Maximo Caminero een vaas van dit kunstwerk van Ai Weiwei in de Perez Art Gallery in Miami, Florida. De kunstenaar protesteert hiermee tegen het museum omdat het volgens hem alleen internationale kunst tentoonstelt. Als schade wordt een miljoen dollar opgegeven. Opvallend zijn in dit kunstwerk de foto's waarop te zien is dat ook Ai Weiwei wel eens een vaasje breekt. Heeft hij Caminero op een idee gebracht? -

AANBEVOLEN HOUDING EN GEDRAG

Mieke: 'Om te voorkomen dat een conflict escaleert zijn de volgende gedragslijnen gewenst:

Toon respect voor de persoon

Het gaat er hierbij om dat je de persoon als gesprekspartner erkent en dat je in principe bereid bent hem of haar te woord te staan of te helpen. Het is wel van belang om daarbij duidelijk aan te

van de bezoeker hebt gehoord en begrepen (vat kort samen. LSD: luisteren, samenvatten, doorvragen) en dat je het argument niet bestrijdt. Laat ten tweede merken dat je je de gevoelens over de situatie goed kunt voorstellen. Door meeveren voorkom je dat de persoon zijn standpunt blijft herhalen en met jou in discussie raakt. Tevens geef je de ander door mee te veren emotionele ondersteuning.

samenvatting) en sluit af met een duidelijke slotzin. Geef daarbij non verbaal aan dat je het gesprek wilt beëindigen. Bijvoorbeeld door je stoel naar achteren te schuiven, een map dicht te slaan, een hand te geven, achter uit te lopen. Zelfs als de bezoeker vindt dat je eigenlijk gelijk hebt, zal het hem toch moeite kosten zich bij je beslissing neer te leggen. Geef daarvoor de gelegenheid, maar maak duidelijk dat je bij je beslissing blijft.'

Tenslotte drukt Mieke ons op het hart dat, als je met personen te maken krijgt die je fysiek bejegenen, je het gevecht niet moet aangaan maar dat je in plaats daarvan meteen hulp moet roepen. Zorg dan dat je omgeving gealarmeerd wordt. Dat schrikt je belager af.¹

Voor meer informatie: www.miknu.nl

Girbe Buist
redacteur

'Houd altijd een vluchtweg open, ook voor de agressor'

geven dat er - in dit specifieke geval - een probleem is. Bijvoorbeeld: 'Ik doe er alles aan wat ik kan om je te helpen. Maar er is een probleem ...'. Door het tonen van respect geef je aan open te staan voor de boodschap van de persoon en men zal je daardoor eerder als medestander beschouwen.

Veer mee

Toon begrip voor de argumenten en de eventuele emoties. Laat eerst merken dat je de argumenten

Geef een toelichting

Geef aan dat er - ook in dit specifieke geval - geen uitzondering op de regel wordt gemaakt en maak duidelijk waarom. Door een goede toelichting geef je de ander inzicht in het beleid, zodat eventuele onduidelijkheden worden opgehelderd.

Rond het gesprek af

Rond het gesprek vriendelijk doch duidelijk af. Herhaal kort het verloop van het gesprek (korte

¹ De adviezen van Mieke overlappen gedeeltelijk het zeven stappenplan voor het omgaan met boze klanten op de bedrijfswebsite www.welcomccs.nl, dat ook gedeeltelijk opgaat voor museumbezoekers.

Museum Night Fever:

van koorts ga je niet per se bibberen

- Pieter van der Gheynst -
Medewerker Brusselse
Museumraad

Musea zouden hun ziel aan de (platte) commercie hebben verkocht. Er wordt smalend gesproken over de 'verpretparking' van de musea: de inhoud gaat verloren en alles draait enkel nog om publiekscijfers, spektakel en (oppervlakkige) beleving. Aan de basis hiervan de vraag, van subsidiërende overheden maar ook uit economische noodzaak, om steeds meer bezoekers te halen. Het voorbeeld van de Brusselse Museumnacht.

Musea blijf bij jullie leest - lees: leg de focus op jullie collecties, op wetenschappelijk onderzoek, op behoud en beheer. De ontsluiting van de collecties naar het (grote) publiek behoort uiteraard ook tot de kerntaken van musea, maar het discours hiervoor was in het verleden vaak sterk wetenschappelijk gekleurd, met een dwingende conservatorenbril. De laatste jaren is hier toch enige verandering in gekomen, in die mate zelfs dat de slinger volgens sommigen helemaal de andere richting dreigt uit te slaan.

Er hoeft echter geen tegenstelling te bestaan tussen inhoud en entertainment, in die zin dat het één het ander zou opheffen. De collecties van de musea kunnen een prima inspiratiebron vormen voor publieksvriendelijke activiteiten (in tegenstelling tot veel holle publiciteitscampagnes ligt de inhoud bij musea echt wel voor het oprapen, maak hier gebruik van!). Via laagdrempelige, op maat van de leefwereld van je publiek bedachte activiteiten en evenementen is het perfect mogelijk om de aandacht op de collecties te vestigen. Zolang de balans maar goed zit, en hier wringt soms het schoentje.

BALANS

Museum Night Fever, de jaarlijkse Brusselse Museumnacht, die in 2015 al aan zijn achtste editie toe is, heeft dit evenwicht altijd zeer goed willen bewaken, beducht voor de (terechte) kritiek dat musea niet enkel een feestplek voor één avond mochten worden. Museum Night Fever richt zich specifiek op jongeren van 18 tot 35 jaar, met activiteiten die inspelen op de leefwereld van jongeren,

waarbij veel aandacht wordt besteed aan muziek, hedendaagse beeldende kunst (video, graffiti, strip), performances en interactiviteit met de bezoekers. Het feestgehalte is dus nooit ver weg. Toch probeert het een juiste balans te behouden tussen feest en inhoud.

Twee elementen zijn hierbij cruciaal. Eerst en vooral vragen we aan alle artiesten om een thematische link te leggen tussen de activiteiten die ze creëren voor Museum Night Fever en de collectie van het museum waar deze doorgaan. Het is dus niet de bedoeling dat een theatergroep gewoon een bestaand stuk brengt, omdat het museum een interessanter decor zou bieden dan een schouwburg. Wél dat het theaterstuk (of de dansvoorstelling, de performance) in dialoog gaat met de collecties en hierdoor het publiek met andere ogen laat kijken naar deze collecties. De animaties zijn dan ook meestal nieuwe creaties, op maat gemaakt van de musea. De activiteiten tijdens Museum Night Fever zijn er dus niet alleen om het publiek te vermaken, maar ook om de (historische) museumcollecties op een originele manier te actualiseren en te verfrissen. De programmering in de musea komt tot stand in nauwe samenwerking tussen de musea (vaak de educatieve dienst) en de artiesten die aan de slag gaan met de collectie. Ook de Brusselse Museumraad volgt de programmering op en kan voorstellen weigeren die geen relevantie vertonen met de collecties. Sinds twee jaar is er ook een professionele jury die een prijs uitreikt aan het museum met de meest geslaagde programmering, waarbij inhoudelijke relevantie een belangrijk criterium is.

LOKAAS

En wat met DJ's in de musea? En bars? Die kunnen zeker, op voorwaarde dat dit niet het enige is dat er te beleven valt. Sommige musea programmeren een DJ-set als afsluiter van de avond, wat perfect legitiem is zolang er in dat museum ook gewerkt wordt rond de collecties.

Eén van de succesfactoren van Museum Night Fever is ongetwijfeld deze koppeling van inhoud en collecties met entertainment. Want dit laatste is zeker niet onbelangrijk en fungeert als lokaas naar het eerste. Het evenementiële karakter van Museum Night Fever (een eenmalig en grootschalig museumfestival), de cross-over programmering met aandacht voor jongerencultuur, de concerten hier en daar, de afterparty, het draagt allemaal bij tot een ontspannende en informele sfeer die veel jongeren over de streep helpt om toch eens dit of dat museum binnen te stappen. Zonder dergelijk evenement was dit misschien niet gebeurd.

JONGEREN

Een tweede criterium bij de samenstelling van het programma is dat zo goed als alle activiteiten bedacht en uitgewerkt worden door jongeren: beginnende artiesten, maar ook jongeren uit jeugdhuizen of buurtverenigingen, studenten uit kunstopleidingen of jonge collectieven. Hiermee onderscheidt Museum Night Fever zich van soortgelijke museumevenementen waar vooral beroep gedaan wordt op professionele kunstenaars, die worden 'ingehuurd' voor de gelegenheid. Zo'n samenwerking met jongeren vraagt evenwel een langere voorbereidingstijd, maar biedt het grote

- Museum Night Fever in Old Masters Museum (Koninklijke Musea voor Schone Kunsten België) 2013, foto Anne Vijverman -

voordeel dat er sprake is van een actieve participatie door de doelgroep zelf. Het museum gaat in dialoog met de jongeren, er zijn verschillende bezoeken vooraf, via brainstormsessies worden nieuwe ideeën binnengebracht, jongeren krijgen een blik achter de schermen, enz. Dit vergroot de kans op een duurzame participatie van de jongeren na het evenement, hetzij als bezoeker, hetzij in het kader van andere activiteiten in het museum waarbij ze opnieuw worden gevraagd als programmator.

Door de inhoudelijke relevantie van de activiteiten en de actieve participatie van jongeren wordt Museum Night Fever door de Brusselse musea niet beschouwd als een evenement waar ze 'moeten' aan deelnemen. Doordat inhoud en entertainment in balans worden gehouden, wordt Museum Night Fever gezien als een waardevol project, dat er, net door zijn evenementieel en grootschalig karakter, in slaagt om een moeilijke doelgroep, namelijk jongeren, te bereiken.

Uiteraard vergt de organisatie van zo'n evenement grote inspanningen van de musea, zowel qua inzet van mensen als van middelen. Dit laatste wordt in tijden van besparingen meer en meer een probleem, niet de vermeende tegenstelling tussen inhoud en entertainment. ●

TEKST & UITLEG **ONTWERP EN REALISATIE**
023 5316693 www.tekstenuitleg.nl

Aangesloten bij **MUSEUMMAKERS**

EMAC – European Museum Advisors Conference

München, 6 – 10 juli 2014

‘Museum Work – Working for Museums’

Deze zomer vond de 10^e European Museum Advisors Conference (EMAC) plaats in München met als thema ‘Museum Work – Working for Museums’. 80 deelnemers uit 17 verschillende landen woonden de conferentie bij.

EMAC wordt iedere twee jaar georganiseerd door en voor museumconsulenten en -professionals, steeds in een ander Europees land. In de eerste jaren van EMAC kwamen de deelnemers voornamelijk uit Centraal en Noord-Europa. EMAC 2012, gehouden in Lissabon, zag een grote deelname aan Zuid-Europese, voornamelijk Portugese

museumprofessionals. Dit jaar waren er meer deelnemers uit Oost-Europa dan in vorige jaren, geen museumconsulenten, maar professionals uit de grotere musea.

EMAC 2014 werd georganiseerd door de Landesstelle für die nichtstaatlichen Museen in Bayern. Deze adviesdienst, die al sinds 1908 bestaat, voorziet in deskundigheidsbevordering voor die musea in Beieren die niet onder de directe verantwoordelijkheid van de deelstaat Beieren vallen. Het betreft zo'n 1.300 musea. De Landesstelle biedt advies op maat en verzorgt workshops en

studiedagen. Recentelijk heeft de Landesstelle een informatiepunt in München ingericht over de musea en kastelen in Beieren. Voor bezoekers van de stad biedt dit een uitgelezen start voor een bezoek aan erfgoed in de stad en daarbuiten.

Het brede thema ‘Museum Work – Working for Museums’ bood de sprekers volop ruimte in de keuze van een onderwerp. Er waren presentaties die de ontwikkelingen binnen het vakgebied lieten zien: bestaat de museumconsulent nog, of is deze meer en meer een erfgoedconsulent geworden? Op welke terreinen is advies het meest gewenst?

Welk type projecten wordt vanuit overheidswege gestimuleerd? Een mooi voorbeeld hiervan kwam uit Finland. De National Board of Antiquities heeft een stimuleringssubsidie van € 1.000,- ingesteld voor projecten in musea. Eén van de voorwaarden was dat zowel medewerkers als stakeholders mee zouden doen. Na afloop organiseerde de Board workshops voor de deelnemende musea om de resultaten te delen. Deze stimuleringssubsidie gaf de musea volop ruimte om te experimenteren. Andere deelthema's van EMAC 2014 waren: collectiebeheer, toegankelijkheid en de impact van nieuwe technologieën. Als voorbeeld van dit laatste werd het Twitter initiatief #museumsalon van het Historisch Museum in Moskou genoemd. Op vaste dagen en een vast tijdstip vindt een

- Vaste presentatie 'Fascinatie en terreur' in het Dokumentationszentrum Reichsparteitagsgelände in Neurenberg. Foto auteur -

online sessie plaats over een bepaald thema. Als Engelssprekenden in de sessie zijn betrokken, worden de berichten door de sessieleider van het museum in het Russisch vertaald. Dit initiatief heeft voor een enorme groei van het aantal volgers gezorgd.

Kenmerkend voor EMAC is de combinatie van lezingen en discussies en werkbezoeken aan musea. Op deze wijze zien en horen de deelnemers veel en is er volop stof tot nadenken en napraten. Dit was ook zo in München. De bezoeken aan musea in en buiten de stad lieten de veelzijdigheid zien van het Beierse museumlandschap. Hierbij twee voorbeelden ter illustratie.

Op de derde dag van de conferentie ging het gezelschap naar het Dokumentationszentrum Reichsparteitagsgelände in Neurenberg. Dit documentatiecentrum is gevestigd in een door de nationaal-socialisten gebouwde congreshal, bedoeld voor 50.000 sympatisanten. Het gebouw is echter nooit afgemaakt. De vaste presentatie is getiteld 'Fascinatie en terreur' en laat de oorzaken, context

en gevolgen zien van het nationaal-socialistische regime. De tentoonstelling is indringend vanwege de grote foto's en vele filmfragmenten in een donkere setting zonder daglicht. Op deze manier wordt de bezoeker in het onderwerp gezogen. Alhoewel de deelnemers maar een korte tijd in de tentoonstelling konden doorbrengen, was de impact groot.

Het Freilichtmuseum Glentleiten is een openlucht-museum gelegen in het glooiende en groene landschap van Beieren. Meer dan 60 oorspronkelijke gebouwen met interieur en toebehoren zijn op deze locatie samengebracht. Ook moestuinen en weides met traditionele koeienrassen zijn er te vinden. Bijzonder was het grootste gebouw op het terrein, een oorspronkelijke houtzagerij maar nu in gebruik voor tijdelijke tentoonstellingen en evenementen. Het gekromde dak is gebouwd volgens het Zollinger principe, een bouwwijze waarvoor 40% minder hout nodig is dan voor een traditionele houten dakconstructie.

Op de laatste dag werd Leon Smets, die dit jaar met pensioen gaat, in het zonnetje gezet. In 2001 was

Leon de initiator achter de EMAC in Vlaanderen; sindsdien bleef hij altijd inhoudelijk betrokken. Ook werd er een oproep gedaan vanuit Erfgoed Brabant. Streekmusea in onze tijd staan op een tweekoppig. Welke weg slaan zij in, die van de bijna vergeten zolder vol rommel of die van het levendige gemeenschapscentrum? Met andere woorden, hoe blijven streekmusea interessant voor toekomstige generaties? Omdat meerdere musea met deze vraag bezig zijn, heeft Erfgoed Brabant een klein netwerk opgericht. Dat het anders moet, is voor de musea helder, maar hoe, dat is een open vraag. Wie zich bij dit initiatief wil aansluiten, kan zich melden bij Erfgoed Brabant (Annette Gaalman).

EMAC 2014 gaf weer volop ruimte voor internationale uitwisseling. Dit is inspirerend en geeft nieuwe ideeën die toe te passen zijn in de eigen adviespraktijk. Over twee jaar is er opnieuw een EMAC, dan waarschijnlijk in Groot-Brittannië. •

Ellen Steendam

Consulent Erfgoedhuis Zuid-Holland

Internet-leeslijst:

Musea & controverses

Problemen, spanningen, controverses in musea, we moeffen ze het liefst weg. Toch krijgt elk museum er mee te maken. Een gewaarschuwd mens telt voor twee. Op internet is veel te vinden over dit onderwerp, hier een overzicht van de drie interessantste artikelen met veel voorbeelden en praktische tips.

MUSEA EN CONFLICTEN

Toegankelijk overzichtsartikel van controverses waarbij een museum betrokken kan raken. Volgens Willard Boyd, oud-directeur van het Field Museum, het natuurhistorisch museum van Chicago, zijn controverses onvermijdelijk. Hij geeft aan wat de controverses zijn bij collectioneren en bij exposeren in een multiculturele samenleving. De problemen die ze hebben ondervonden en de oplossingen die ze hebben geformuleerd, inclusief heldere richtlijnen voor directie en medewerkers.

Willard L. Boyd, Museums as centers of controversy (1999) <http://www.columbia.edu/itc/>

[anthropology/schildkrout/6353/client_edit/week13/boyd.pdf](http://anthropology.schildkrout/6353/client_edit/week13/boyd.pdf)

MUSEUM ALS FORUM

Veel musea willen een meer prominente rol gaan spelen in debatten over maatschappelijke problemen. Fiona Cameron vindt dit ook, musea moeten actiever worden willen ze overleven. Ze heeft toekomstige rollen voor musea onderzocht én in kaart gebracht wat de kansen zijn en de afbreukrisico's. Musea moeten niet bang zijn voor kritiek, in een pluralistische en multiculturele samenleving moet de nadruk liggen op lef, op het durven nemen van risico's en minder op consensus. Overwin je angst voor controverses, maak ze bespreekbaar mede naar aanleiding van 11/9.

Fiona Cameron, Transcending fear; engaging emotions and opinion: a case for museums in the 21st century (2003).

<http://pandora.nla.gov.au/pan/10293/20040121-0000/amol.org.au/omj/abstract245c.html?ID=28>

TABOEONDERWERPEN VOOR EXPOSITIES

Wat zijn controversiële onderwerpen voor exposities, waarom, en wat vertelt ons dat over de rol van musea. Linda Ferguson beschrijft een onderzoek onder museummedewerkers én museumbezoekers in VS, Canada en Australië. Met nuttige tips en richtlijnen.

Linda Ferguson, Pushing buttons: controversial topics in museums (2006).

<http://www.docin.com/p-382514431.html>

Voor wie nog meer wil lezen, er zijn op internet twee themanummers van tijdschriften over controverses in musea te vinden:

Open museum journal, Vol. 1 t/m 8 (2000-2008) (<http://pandora.nla.gov.au/tep/10293>) en

Social History in Museums, Vol. 32. Journal of the Social History Curators Group 2008. (<http://www.shcg.org.uk/domains/shcg.org.uk/local/media/downloads/journal/Journal%20032.pdf>) •

Zichtbare Collecties

De Museumvereniging startte het onderzoeksproject Zichtbare Collecties. Dit is een haalbaarheidsonderzoek (met financiële steun van het Mondriaanfonds) naar de stand van zaken van het bruikleenverkeer in Nederland. Het heeft tot doel belemmeringen die het bruikleenverkeer in de weg staan in kaart te brengen en praktische voorstellen te doen om zo veel mogelijk belemmeringen op te heffen. Het onderzoek wordt uitgevoerd door Peter Sigmond (oud directeur Collecties, Rijksmuseum) in samenwerking met Els Jacobs (bestuurslid Vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum Amsterdam). Het onderzoek loopt van april tot september 2014.

Van Gogh Museum - Anne Frank huis - Amsterdam Rai - Wereld Museum en meer dan 1000 andere locaties in 15 landen.

**Uw museum garderobe
uitstekend geregeld.**

maatwerk inrichting | ticketprinters | rekken & hangers
garderobe.nl | vestiaire.be

Combineer en creëer uw eigen unieke museumfiguren

De verschillende lichamen, hoofden en armen
zijn uit voorraad leverbaar en direct
op onze website te bestellen.

Wij maken ook maatwerkfiguren volgens uw wensen.

www.museummannequins.com
info@museummannequins.com
Tel. +31 (0)229 202 207

ervaring, verbeeldingskracht, praktijk

Priatnov biedt praktische hulp en advies

- . coaching, kort en bondig
- . kwaliteitszorg, ook voor kleine musea
- . beleidsplannen
- . een actief en creatief museum met weinig geld
- . vrijwilligersbeleid
- . vervanging ad interim
- . personeelbeleid

basnik@priatnov.nl

www.priatnov.nl

Priatnov is de onderneming van Kees Plaisier

Museumadvies *Els Thijssen*

adviseert en ondersteunt musea en overheden

Professionalisering

Bedrijfsplannen

Projectontwikkeling

Fondsenwerving

Archimedesplantsoen 20 - 1 1098 KC Amsterdam

T 020 - 694 91 74 M 06 - 517 206 21

ethijssen@museumadvies.nl www.museumadvies.nl www.qmus.nl

EXPOTISE

bouwen aan beleving

Tentoonstellingsbouw

Conceptontwikkeling

Multimedia

Walviszaal Ecomare

www.expotise.nl 0222 322 714

Rozendijk 3A, Den Burg Texel

Museumpeil nummer 42 - najaar 2014

Museumpeil informeert museummedewerkers in Nederland en Vlaanderen over landelijke en provinciale ontwikkelingen in de museumsector vanuit een praktijkgericht perspectief. Museumpeil is een uitgave van de Stichting Landelijk Contact van Museumconsulenten in samenwerking met de bureaus van de provinciale museumconsulenten en FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. Museumpeil verschijnt tweemaal per jaar en wordt verspreid onder de relaties van museumconsulenten en FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

Redactie:

Koeki Claessens
Hildegard Van Genechten
Olga Van Oost
Franklin van der Pols
Leon Smets
Jan Sparreboom (hoofdredacteur)
Alexandra van Steen
Liesbeth Tonckens
Peggy Voesterzoons

Redactieadres:

Bureau Landelijk Contact
van Museumconsulenten,
De Griffie Waterstraat 16, s-Hertogenbosch
Postbus 1325, 5200 BJ s-Hertogenbosch
T (+31) 073 615 62 73
E LCM@erfgoedbrabant.nl

Abonnementen:

Een jaarabonnement kost € 22,50
Opgave voor Nederland bij Erfgoed Brabant, Postbus 1325, 5200 BJ s-Hertogenbosch.
Voor België bij FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, Priemstraat 51, 1000 Brussel. Abonnementen lopen per kalenderjaar en dienen voor het einde van het jaar te worden opgezegd.

Losse nummers:

Losse nummers kosten € 12,50
(excl. verzendkosten)

Advertenties:

ClientMatch
www.clientmatch.org
T +32 (0)3 – 293 54 89
GSM. +32 (0)495 – 69 78 21

Vormgeving en druk:

Antilope Communications, Lier

Oplage:

2400 exemplaren
ISSN 1381-1088

Foto omslag:

Misconseivable van Erwin Wurm in het Middelheimmuseum te Antwerpen

© Museumpeil

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie. De redactie aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de schade, van welke aard ook, die het direct of indirect gevolg is van handelingen of beslissingen die gebaseerd zijn op informatie uit dit blad.

OOST-VLAANDEREN

MIEKE VAN DOORSELAER
T (+32) 09 267 72 85
E mieke.van.doorselaer@oost-vlaanderen.be

WEST-VLAANDEREN

ELIEN DOESSELAERE
T (+32) 050 40 34 44
E elien.doesselaere@west-vlaanderen.be

ANTWERPEN

FRANK HERMAN
T (+32) 03 240 64 29
E frank.herman@admin.provant.be

LIMBURG

ANNE MILKERS
T (+32) 011 23 75 80
E amilkers@limburg.be

VLAAMS-BRABANT

NICOLAS MAZEURE
T (+32) 016 26 76 77
E NICOLAS.MAZEURE@VLAAMSBRABANT.BE

VLAAMSE

GEMEENSCHAPSCOMMISSIE

PEGGY VOESTERZOONS
T (+32) 02 563 05 58
E peggy.voesterzoons@vgc.be

FARO, VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED

T (+32) 02 213 10 60

HILDEGARDE VAN GENECHTEN

Consulent publiekswerking
E hildegarde.vangenechten@faronet.be

GRIET KOCKELKOREN

Consulent behoud en beheer
E griet.kockelkoren@faronet.be

OLGA VAN OOST

Stafmedewerker musea
E olga.vanoost@faronet.be

ZUID-HOLLAND

JUDITH TEGELAERS
Erfgoedhuis Zuid-Holland
T (+31) 015 215 43 50
E tegelaers@erfgoedhuis-zh.nl

ZEELAND

LEO ADRIAANSE
Cultureel Erfgoed Zeeland
T (+31) 0118 67 08 70
E lcm.adriaanse@scezn.nl

NOORD-BRABANT

ANNETTE GAALMAN
Erfgoed Brabant
T (+31) 073 615 6262
E annettegaalman@erfgoedbrabant.nl

LIMBURG

AGNÈS VUGTS
Huis voor de Kunsten Limburg
T (+31) 0475 39 92 74
E avugts@hkl limburg.nl

BUREAU LANDELIJK CONTACT VAN MUSEUMCONSULENTEN

Postbus 1325, 5200 BJ 's-Hertogenbosch
T (+31) 073 615 62 73
F (+31) 073 615 62 63
E lcm@erfgoedbrabant.nl
W www.museumconsulenten.nl

GRONINGEN

ROELI BROEKHUIS
Museumhuis Groningen
T (+31) 050 313 00 52
E r.broekhuis@museumhuisgroningen.nl

FRIESLAND

MIRJAM PRAGT
Museumfederatie Fryslân
T (+31) 058 213 91 85
E mpragt@museumfederatiefryslan.nl

GELDERLAND

MARC WINGENS
Gelders Erfgoed
T (+31) 026 3521688
E m.wingens@gelderserfgoed.nl

FLEVOLAND

ANDRÉ GEURTS
Nieuw Land Erfgoedcentrum
T (+31) 0320 225 900
E a.geurts@nieuwlanderfgoed.nl

UTRECHT

MARIANNE DE RIJKE
Landschap Erfgoed Utrecht
T (+31) 030 22 19 782
E m.derijke@landschaperfgoedutrecht.nl

NOORD-HOLLAND

BIRGITTA FIJEN
Cultuurcompagnie Noord-Holland
T (+31) 072 850 28 00
E birgittafijen@cultuurcompagnie.nl

THEATER

FILM

DANS

METALEKTRO

GEMEENTEN

LUCHTVAART

ONDERWIJS

POLITIE

KLEINKUNST

KUNSTACADEMIE

MONUMENT

ONDERZOEK

KUNST

OVERHEID

MUZIEK

MUSEUM
GEZOCHT

HRM

ARCHITECTUUR

MEESTER ONTWERPERS
ONTWERP • STRATEGIE • COMMUNICATIE

mo

WWW.MEESTERONTWERPERS.NL / T +31 20 6244777

BRENG UW COLLECTIE TOT LEVEN

Wereldwijd gebruiken
meer dan 2600 instel-
lingen onze software:
van kleine privé
collecties tot grote
nationale musea.

Ook voor uw museum!

AXIELL is de toonaangevende leverancier van collectie management software. Onze jarenlange ervaring in de museumwereld vormt het fundament van Adlib, dat uitgegroeid is tot het meest gebruikte collectiemanagement programma. Adlib Museum heeft vele slimme functies, intuïtieve interfaces en mobiele applicaties die speciaal ontwikkeld zijn voor u, de museum professional.

AXIELL ALM Netherlands BV
Postbus 1436, 3600 BK Maarssen
Nederland

† +31 (0)346 58 68 00
ALM.sales@axiell.com
www.axiell-alm.com

AXIELL
ARCHIVE, LIBRARY & MUSEUM